

Κουβαλώντας τις εαυτές μας

Η έννοια του φόβου και οι πρακτικές της καθημερινότητας όπως κατασκευάζονται μέσα από την έκθεση της έμφυλης βίας

Επόπτριες
Πηνελόπη Παπαηλία
Αλεξάνδρα Σιώτου

Φωτεινή Κίτου

2023

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Ευχαριστίες	4
Μεθοδολογία.....	5
Κεφάλαιο 1: Η δημοσιοποίηση της έμφυλης βίας.....	7
Κεφάλαιο 2: Από γενιά σε γενιά: «Να προσέχεις!».....	12
Μια λάθος ανάγνωση: Ο φόβος βασισμένος στα επιφανή χαρακτηριστικά	14
Κεφάλαιο 3: Η αλληλένδετη σχέση του συν-αισθήματος με τον χώρο: Η κίνηση υπό όρους.....	20
Μια νέα χαρτογράφηση της πόλης.....	23
Κεφάλαιο 3: «Το σώμα ως ασπίδα»: Παριστάνοντας τον άλλον	26
«Στείλε όταν φτάσεις»: Η ασφάλεια μέσω της τεχνολογίας.....	28
Ο φόβος στο μεταίχμιο του ιδιωτικού και του δημόσιου.....	31
Η πολιτική της στ-οργής	34
Επίλογος.....	39
Βιβλιογραφία	41

Περίληψη

Στο συγκεκριμένο κείμενο επιχειρείται μια προσέγγιση για τις αλλαγές των πρακτικών της καθημερινότητας των γυναικών μετά την προβολή της έμφυλης βίας στο Τύπο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με άξονα το συν-αίσθημα του φόβου. Σκοπός του συγκεκριμένου κειμένου είναι να εξετάσει μέσα από τις αφηγήσεις και τις περιγραφές των γυναικών το τρόπο με τον οποίο έχει διαμορφωθεί η καθημερινότητα τους με νέες πρακτικές που υιοθετούν οι ίδιες όταν βρίσκονται στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό χώρο. Οι νέες αυτές πρακτικές συνδέονται άμεσα και έμμεσα με το συν-αίσθημα του φόβου. Το κείμενο χωρίζεται σε δυο μέρη. Στο πρώτο μέρος του κειμένου παρουσιάζονται οι πρακτικές που έχουν εντάξει στη καθημερινότητα τους οι γυναίκες. Στο δεύτερο μέρος του κειμένου αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο το συν-αίσθημα του φόβου συνδέεται με τον περιβάλλοντα χώρο και το άτομο. Τέλος, αναλύεται η πολιτική της στ-οργής η οποία κατορθώνει όπως και το συν-αίσθημα του φόβου, να ευθυγραμμίσει τα σώματα των υποκειμένων απέναντι σε έτερα άλλα.

Λέξεις- κλειδιά: έμφυλη βία, συν-αίσθημα, φόβος, στ-οργή, πρακτικές.

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Πηνελόπη Παπαηλία για την καθοδήγηση της και τη στήριξη της για να ολοκληρωθεί η εργασία μου. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Αλεξάνδρα Σιώτου ως συνεπιβλέπουσα της εργασίας καθώς ενίσχυσε την πτυχιακή μου με τις ιδέες της, ώστε να έχει το καλύτερο αποτέλεσμα.

Επιπλέον, ευχαριστώ τους/ τις συμφοιτητές/-τριες μου Τσιουκαντάνα Έρικα, Μοροσού Δήμητρα, Πετρά Αντώνης και Παναγιωτόπουλο Μιχάλη που ήταν μέλη της ομάδας συγγραφής πτυχιακής εργασίας η οποία δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της κ. Παπαηλία, για τις παρατηρήσεις και τα σχόλια που πρόσφεραν. Θα ήθελα να ευχαριστήσω ακόμη την Έρικα, τη Μαρία, τη Μιχαέλα, τη Ρέα, την Αντιόπη και τη Γωγώ που ήταν δίπλα μου σε όλη αυτή τη διαδικασία. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου που είναι πάντα δίπλα μου και με στήριξε.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω αυτή τη πτυχιακή εργασία σε όλες εκείνες τις γυναίκες που η καθημερινότητα τους είναι μια νέα δοκιμασία συνεχώς, αλλά και σε εκείνες που δεν είναι πλέον εδώ.

Μεθοδολογία

Το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την συγκεκριμένη εργασία ήταν οι ομάδες εστίασης (focus group). Πρόκειται για μια μικρή ομάδα συμμετεχόντων οι οποίοι έχουν επιλεγεί για να συμβάλλουν και να ενισχύσουν την συζήτηση για ένα συγκεκριμένο θέμα. Οι συμμετέχοντες μοιράζονται τις απόψεις τους, τις ιδέες, τα σχόλια και την γνώση τους για το θέμα που συζητάμε.

Ο λόγος που επέλεξα το συγκεκριμένο μεθοδολογικό εργαλείο ήταν ότι μου έδινε την δυνατότητα να ακούσω διαφορετικές απόψεις από άτομα τα οποία ανήκαν στην φοιτητική κοινότητα του ίδιου τμήματος. Οι προκλήσεις με τις οποίες ήρθα αντιμέτωπη ήταν η δημιουργία ενός ασφαλούς κλίματος μεταξύ των ατόμων ώστε να καταφέρουν να «ανοιχτούν» και να συνεισφέρουν στη συζήτηση γύρω από το θέμα της έμφυλης βίας. Τα άτομα ένιωθαν ασφάλεια να μιλήσουν και να πουν τις απόψεις τους, διότι ανήκαν στην ίδια φοιτητική κοινότητα. Επιπλέον, ήμουν φιλική και πρόσχαρη προσφέροντας τον χώρο και τον χρόνο που χρειάζονταν για να μιλήσουν. Η ομάδα εστίασης ως μεθοδολογικό εργαλείο, έδωσε την δυνατότητα να συζητηθεί διεξοδικά το θέμα ανάλυσης και διευκόλυνε την ανταλλαγή απόψεων πάνω σε αυτό.

Συγκεκριμένα, στην ομάδα εστίασης συμμετείχαν δυο αγόρια και δυο κορίτσια. Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι έχουν χρησιμοποιηθεί ψευδώνυμα και όχι τα πραγματικά ονόματα των ατόμων καθώς επιθυμώ να διασφαλιστεί η ανωνυμία. Τα άτομα που επιλέχθηκαν για να συμμετέχουν είναι: ο Δημήτρης 24 ετών, η Μαριάννα 23 ετών, η Αντωνία 22 ετών και ο Χρήστος 21 ετών. Τα τέσσερα άτομα που επιλέχθηκαν είναι από την Ελλάδα και είναι φοιτητές και φοιτήτριες που σπουδάζουν σε διαφορετική πόλη από αυτή που κατάγονται.

Η επιλογή των συγκεκριμένων ατόμων έγινε γιατί γνώριζα ότι μένουν μόνοι τους στη πόλη του Βόλου, οπότε η επιστροφή τους στο σπίτι ήταν μια διαδικασία που αναγκαστικά έκαναν μόνοι τους. Επιπλέον, γνώριζα πως τα άτομα αυτά ήταν ευαισθητοποιημένα πάνω στα συγκεκριμένα ζητήματα λόγω των σπουδών τους που σε μεγάλο βαθμό εστιάζουν στα φύλα, οπότε η συζήτηση θα είχε ενδιαφέρον καθώς θα είχαν τη δυνατότητα να εκφράσουν τη γνώση τους και τις θέσεις τους στο συγκεκριμένο θέμα.

Ακόμη, προσέγγισα την Μαριάννα, η οποία συμμετείχε στην ομάδα εστίασης, και της ζήτησα να μου παραχωρήσει μια συνέντευξη με σκοπό να μάθω περισσότερα σε σχέση με τις πρακτικές που ακολουθεί στη καθημερινότητα της καθώς είχαν αρκετό ενδιαφέρον και πολλές από αυτές δεν τις είχα ξανά ακούσει. Τέλος, επέλεξα να δείξω οπτικό υλικό, το οποίο περιλάμβανε αποσπάσματα από δελτία ειδήσεων αλλά και από βίντεο τα οποία αναρτώνται από χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, καθώς επιθυμούσα να θέσω υπο συζήτηση τον τρόπο που τα δελτία ειδήσεων αρθρώνουν Λόγο γύρω από την έμφυλη βία.

Για την οργάνωση της συζήτησης χρησιμοποιήθηκε ένας οδηγός ερωτήσεων και οπτικού υλικού. Ο οδηγός είχε ημιδομημένη μορφή με αποτέλεσμα να έχω την δυνατότητα να προσαρμόσω τις ερωτήσεις μου ανάλογα με τη ροή που είχε η συζήτηση μας. Η συζήτηση λοιπόν, διαμορφώθηκε γύρω από την επικαιρότητα, τα βίντεο που χρησιμοποιήθηκαν και τις εμπειρίες που ανέφερε ο καθένας.

Η συζήτηση της συγκεκριμένης ομάδας εστίασης μαγνητοφωνήθηκε και απομαγνητοφωνήθηκε και οι συνομιλητές μου είχαν γνώση της συγκεκριμένης πράξης. Αφού απομαγνητοφώνησα το υλικό, επιχείρησα να το χωρίσω και να το ταξινομήσω σε κάποιες βασικές θεματικές ενότητες οι οποίες είναι: τα συναισθήματα, οι πρακτικές, η προβολή της έμφυλης βίας στα δελτία ειδήσεων, η γενεαλογία του φόβου, βιώματα.

Επιπλέον, εστίασα στο συναίσθημα που επικρατούσε ανάλογα με το θέμα ανάλυσης καθώς με βοήθησε να καταλάβω αρκετά πράγματα για τους συνομιλητές μου. Πιο αναλυτικά, παρατήρησα ότι σε στιγμές που αναφερόμασταν στο συναίσθημα του φόβου, οι φωνές και η στάση των συνομιλητών μου εξέφραζαν θυμό και οργή. Αυτό ήταν κάτι που με προβλημάτισε γι' αυτό το λόγο επιχείρησα να κατηγοριοποιήσω τις φορές που αντιλαμβανόμουν ότι τα συναισθήματα διαφοροποιούνταν.

Κεφάλαιο 1: Η δημοσιοποίηση της έμφυλης βίας

Από το 2019, η έμφυλη βία έχει απασχολήσει αρκετά τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Καθημερινά, στα μέσα ενημέρωσης δημοσιεύονται νέα περιστατικά έμφυλης βίας. Παρατηρεί όμως κανείς ότι ο τρόπος προβολής τους είναι διαφορετικός σε σχέση με το παρελθόν.

Τη περίοδο του 1950- 1960, στις εφημερίδες της εποχής υπήρχε μια στήλη η οποία ήταν αφιερωμένη στα αστυνομικά νέα. Η συγκεκριμένη στήλη εστίαζε στα εγκλήματα (όπως φόνους ή απόπειρες φόνου) που ανήκαν στη κατηγορία των εγκλημάτων «δια λόγους τιμής». Πιο αναλυτικά, τα συγκεκριμένα εγκλήματα πραγματοποιούνταν για την αποκατάσταση της τιμής του δράστη από έναν άλλον άντρα ή μια γυναίκα. Η γυναίκα τις περισσότερες φορές είναι αδερφή του δράστη ή σύζυγος του.

Σημαντικό σε αυτό το σημείο είναι να σημειωθεί ότι τα εγκλήματα αυτά δικαιολογούνταν με βάση τη τιμή, χωρίς να αναφέρονται περαιτέρω πληροφορίες για το συμβάν. Οι μοναδικές αναφορές που συνοδεύουν το άρθρο είναι τα ονόματα των ατόμων που ενεπλάκησαν στο συμβάν και ο τόπος στον οποίο πήρε χώρα. Φαίνεται πως η συγκεκριμένη κατηγορία εγκλημάτων δεν απαιτούσε παραπάνω επεξήγηση για να καταλάβει ο αναγνώστης τον λόγο που πραγματοποιήθηκε αυτός ο φόνος ή η απόπειρα του.

Ποιος είναι όμως ο λόγος που τα συγκεκριμένα εγκλήματα μπορούν να αποδοθούν ως εγκλήματα «δια λόγους τιμής» χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις; Φαίνεται, πως η έννοια της «τιμής» κατείχε σημαντικό ρόλο τη περίοδο του 1950-1960, τόσο σημαντικό όπου η υπεράσπιση της μπορούσε να οδηγήσει στις πιο ακραίες πράξεις έχοντας τη δυνατότητα να τις αιτιολογήσει.

Έως το 2018 ένας μεγάλος αριθμός γυναικοκτονιών συνέχισε να δικαιολογείται ως έγκλημα «δια λόγους τιμής» με τη μόνη διαφορά ότι το όνομα του δράστη τις περισσότερες φορές δεν γινόταν γνωστό, σε αντίθεση με του θύματος και η περιγραφή του εγκλήματος γίνεται με πιο γλαφυρό και παραστατικό τρόπο. Σε σχέση με το παρελθόν κοινό χαρακτηριστικό του εγκλήματος παραμένει επίσης ότι ο δράστης είναι νυν ή πρώην σύντροφος της γυναίκας, πατέρας ή πατριός. Τέλος, παρατηρείται ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αντιμετωπίζουν τα εγκλήματα αυτά με έκπληξη και ως ένα πρωτοφανές περιστατικό.

Επιπλέον από το 2019 και έπειτα, οι γυναικοκτονίες δικαιολογούνται με άλλους τρόπους όπως έγκλημα τιμής, έγκλημα πάθους, οικογενειακή τραγωδία, άτυχη οικογένεια, άτυχη γυναίκα. Όλοι οι παραπάνω χαρακτηρισμοί αποβλέπουν στην δικαιολόγηση των γυναικοκτονιών ως ευθύνη του θύματος που το προκάλεσε και όχι του δράστη (Καϊτατζή 2019). Αυτό που θεωρώ αρκετά σημαντικό είναι ότι για να δικαιολογηθούν οι πράξεις του δράστη η πράξη ρομαντικοποιείται ή ψυχιατροποιείται. Πιο συγκεκριμένα, δίνονται ελαφρυντικά στον δράστη αποδίδοντας στη πράξη του φόνου ρομαντικά χαρακτηριστικά που συνοδεύονται από φράσεις όπως «τον τύφλωσε η ζήλεια», και ψυχιατρικά χαρακτηριστικά με φράσεις όπως «δεν ήταν ο εαυτός του».

Κάπου εδώ συνειδητοποιώ ότι το συναίσθημα του φόβου που νιώθω δεν εμφανίστηκε ξαφνικά. Φοβάμαι όταν περπατάω μόνη μου στο δρόμο είτε τις πρωινές, είτε τις βραδινές ώρες. Προσέχω και προστατεύομαι από κάποιον που δεν ξέρω ποιος είναι, ούτε πως μοιάζει. Η εικόνα ενός άντρα στους δρόμους της πόλης φαντάζει επικίνδυνη για εμένα. Όποιος περπατάει πίσω μου ή μπροστά μου ή στο απέναντι πεζοδρόμιο είναι ύποπτος και πιθανότατα έχει κακές προθέσεις.

Η καθημερινή μετάδοση περιστατικών έμφυλης βίας και ο τρόπος με τον οποίο πρωταγωνιστεί στη δημόσια συζήτηση, μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, εντείνουν το συναίσθημα του φόβου μου. Σκέφτομαι πως αυτό που είδα στο δελτίο ειδήσεων το προηγούμενο βράδυ ή σε κάποια δημοσίευση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να συμβεί και σε εμένα.

Φοβάμαι κάτι που είναι μακριά μου και ταυτόχρονα κοντά μου. Ο τρόπος που σχολιάζεται η έμφυλη βία στα δελτία ειδήσεων όπως ο χαρακτηρισμός «περι τυχαιότητας»¹, μου επιτρέπει να σκέφτομαι πως αύριο στη θέση της δολοφονημένης ή κακοποιημένης κοπέλας μπορεί να είμαι εγώ γιατί απλά μπορεί να είμαι «άτυχη». Η τυχαιότητα, διαμορφώνει το φαινόμενο της έμφυλης βίας, και στη προκειμένη περίπτωση της γυναικοκτονίας, ως ένα φαινόμενο χωρίς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά αλλά ως φαινόμενο το οποίο διαμορφώνεται από την «τύχη». Οι ευθύνες της πράξης αποδίδονται καθαρά στο θύμα και την ατυχία του και με έναν τρόπο απενοχοποιούν το

---

¹ Στο κεντρικό δελτίο του OPEN, δυο χρόνια μετά τη γυναικοκτονία της Ελένης Τοπαλούδη στη Ρόδο, αναφέρεται ο όρος «άτυχη», «άτυχη φοιτήτρια», «άτυχη 20χρονη».
<https://www.youtube.com/watch?v=Y-3hngTEz1Y>

δράστη. Αναρωτιέμαι εάν ο χαρακτηρισμός της δολοφονημένης ή κακοποιημένης γυναίκας ως άτυχη, όπως στη περίπτωση της γυναικοκτονίας της Ελένης Τοπαλούδη στη Ρόδο, μου επιτρέπει να σκέφτομαι την εαυτή μου ως τυχερή επειδή δεν μου έχει συμβεί.

Έτσι, μέσα από την παρακολούθηση των δελτίων ειδήσεων και των δημοσιεύσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έρχομαι πιο κοντά στο συγκεκριμένο φαινόμενο με αποτέλεσμα το συναίσθημα του φόβου να εντείνεται. Πιο αναλυτικά, όταν είμαι μόνη μου στο δρόμο πάντα επιδιώκω να μιλάω με κάποιον στο τηλέφωνο ενώ είμαι σε εγρήγορση γιατί μπορεί να συμβεί οτιδήποτε και το σώμα μου πάντοτε δηλώνει αυτοπεποίθηση και σιγουριά. Οποιοσδήποτε με δει δεν θα πιστέψει ότι φοβάμαι αλλά ότι να αντιμετωπίσω οτιδήποτε συμβεί. Σίγουρα αυτό που νιώθω δεν είναι σιγουριά, αλλά σημασία έχει το τι επιλέγω να δείξω για να προστατεύσω την εαυτή μου. Επιλέγω να δείχνω σοβαρή και το χαμόγελό μου σβήνεται όταν πλησιάζω άντρες. Έχει μεγάλη σημασία το να υπάρχει μια γυναίκα στο δημόσιο χώρο, όχι για τις γυναίκες αλλά για τους άνδρες που θεωρούν ότι μπορούν να σου πουν ότι θέλουν και εσύ να είσαι εντάξει με αυτό «άλλωστε το κάνουν γιατί σε θαυμάζουν και εσένα σου αρέσει».

Υιοθετώντας τις παραπάνω πρακτικές στη καθημερινότητα μου επιδιώκω να περιορίσω το συναίσθημα του φόβου μου. Ωστόσο, μου γεννάται η απορία εάν τελικά καταφέρνω να χαλιναγωγήσω το φόβο ή επιτρέπω μέσω αυτών των πρακτικών να καλλιεργηθεί ο φόβος; Αυτός είναι και ο λόγος που επέλεξα να μελετήσω μέσω των αφηγήσεων και των περιγραφών των συνομιλητριών μου πως οι νέες πρακτικές που υιοθετούν αναδιαμορφώνουν την καθημερινότητα τους

Τη δεκαετία του 1980, οι κοινωνικές επιστήμες και συγκεκριμένα η κοινωνική ανθρωπολογία έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στα συναισθήματα. Τα συναισθήματα ήρθαν στο προσκήνιο ως μια νέα αναλυτική κατηγορία από τους ανθρωπολόγους. Η στροφή αυτή οφείλεται στις κοινωνικές αλλαγές και την κοινωνική σκέψη, η οποία μέχρι τη δεκαετία του 1980 θεωρούσε πως τα συναισθήματα ήταν συνδεδεμένα με τη γυναικεία φύση.

Με τη συναισθηματική στροφή των κοινωνικών επιστημών αναδύθηκαν νέες θεωρίες όπως είναι η θεωρία του affect, η οποία θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα στη συνέχεια. Στον συγκεκριμένο όρο εντάσσονται προσεγγίσεις, οι οποίες σχετίζονται με τον πολιτισμό, την ιστορία αλλά και την πολιτική (Donovan O. Schaefer, 2016). Πιο

αναλυτικά, το affect περιγράφει μια γλωσσική αδυναμία, καθώς γεγονότα τα οποία διαδραματίζονται στον πολιτισμό, την ιστορία και την πολιτική ασκούν εξουσία στα σώματα και επιρροή, η οποία δεν έχει τη δυνατότητα να αρθρωθεί με τον λόγο.

Ο λόγος που η επιρροή που ασκεί η εξουσία πάνω στα υποκείμενα δεν αναγνωρίζεται στον συναισθηματικό τομέα οφείλεται στο γεγονός ότι η εξουσία θεωρείται ότι ασκείται από «πάνω προς τα κάτω». Η συγκεκριμένη θεώρηση έρχεται σε αντίθεση με τη θεωρία του Michael Foucault ο οποίος αντιλαμβάνεται την εξουσία με διαφορετικό τρόπο, δηλαδή ως μια σχέση με πολλαπλές κατευθύνσεις, δηλαδή η εξουσία δεν προέρχεται μόνο από πάνω προς τα κάτω, αλλά υπάρχει και κυκλοφορεί, επηρεάζοντας τα σώματα, με ποικίλους τρόπους. (Donovan O. Schaefer, 2016)

Στην ελληνική βιβλιογραφία είχαν προκύψει δυσκολίες στην απόδοση του όρου «affect» στην ελληνική γλώσσα, καθώς δεν υπήρχε μια λέξη, η οποία να καλύπτει όλα όσα περιγράφει το affect. Η μόνη λέξη η οποία θα μπορούσε να αποτυπώσει το affect ήταν η λέξη «συναίσθημα», η οποία στην αγγλική γλώσσα ταυτίζεται με τον όρο «emotion» που σημαίνει συναίσθημα. (Αβραμοπούλου, 2018). Ωστόσο, η ταύτιση του όρου «συναίσθημα» με τον αγγλικό όρο «emotion» δεν απέδιδε ξεκάθαρα αυτό που τελικά είναι το affect.

Τελικά για να αποδοθεί καλύτερα ο όρος «affect» στα ελληνικά χρησιμοποιήθηκε από τους κοινωνικούς επιστήμονες ο όρος «συν-αίσθημα». Η χρήση της παύλας γίνεται γιατί με αυτό τον τρόπο συγκεντρώνονται διάφοροι όροι οι οποίοι έχουν την ιδιαιτερότητα να είναι μη λέξιμοι. Αυτή η ιδιαιτερότητα των συγκεκριμένων όρων οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι αυτοί οι όροι αποτυπώνονται στην γλώσσα του σώματος και εγγράφονται στο σλωμα με την αλληλεπίδραση του ατόμου με τον κόσμο γύρω του. (Αβραμοπούλου, 2018).

Η Sara Ahmed, μια θεωρητικός που έχει αναπτύξει τη θεωρία του συναισθήματος, έχει προτείνει το σχήμα της «συν-αισθηματικής οικονομίας» (REF) για να περιγράψει τον τρόπο που κινούνται τα συναισθήματα ανάμεσα στα σώματα και τον τρόπο με τον οποίο τα σώματα ευθυγραμμίζονται απέναντι στην ετερότητα. Στο παρόν κεφάλαιο με βάση. Με τη χρήση της θεωρίας του συν-αίσθηματος επιδιώκω να δείξω ότι το συναίσθημα του φόβου δεν αποτελεί ένα απλό συναίσθημα. Αντίθετα, το συν-αίσθημα του φόβου αποτελείται από πολλά περισσότερα όπως είναι οι πρακτικές για τις οποίες μιλούν οι συνομιλητριές μου. Επιπλέον, αποτελεί μια θεωρία η οποία ανταποκρίνεται

στην απάντηση των ερευνητικών μου ερωτημάτων τα οποία είναι: Ποια είναι η επιρροή που ασκεί η προβολή της έμφυλης βίας στη καθημερινότητα των γυναικών; Ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο το συναίσθημα του φόβου καταφέρνει να οργανώσει μια νέα πραγματικότητα για τις γυναίκες; Ποιες είναι οι πρακτικές που εισάγουν οι γυναίκες στη καθημερινότητα τους για να «προστατευτούν» στο δημόσιο χώρο; Το συναίσθημα αποπνέεται από το περιβάλλον ή εμείς οι ίδιοι προβάλλουμε το συναίσθημα στο περιβάλλον;

Τέλος επιδιώκω να εξετάσω τον τρόπο με τον οποίο η στ-οργή συνομιλεί με το συναίσθημα του φόβου. Η στ-οργή αποτελεί έναν νέο εισαγόμενο όρο από τα κάτω, ο οποίος περιέχει δυο διαφορετικά συναισθήματα, αυτό της στοργής και της οργής, τα οποία αισθάνονται οι γυναίκες των φεμινιστικών συλλογικοτήτων, και όσες δεν ανήκουν σε αυτές τις συλλογικότητες, για την καθημερινότητα των γυναικών στην Ελλάδα.

Κεφάλαιο 2: Από γενιά σε γενιά: «Να προσέχεις!»

Από τις απόψεις που εκφράζουν οι συνομιλήτριες μου για τη γενεαλογία του φόβου προκύπτει ότι το συν-αίσθημα του φόβου έχει τη δυνατότητα να αναπαραχθεί και από υποκείμενα που βρίσκονται στο συγγενικό και το φιλικό περιβάλλον τους και καταφέρνει να μεταδοθεί, να ευθυγραμμίσει σώματα και τελικά να το αισθάνονται έντονα.

Μια από τις φράσεις που ακούω από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου είναι η φράση «να προσέχεις». Η συγκεκριμένη φράση χρησιμοποιείται σκέτη, χωρίς δηλαδή μέσα σε αυτή να αναφέρεται τι είναι αυτό που πρέπει να προσέχω ή ποιος είναι αυτός που πρέπει να προσέχω. Αυτό ακριβώς αναφέρει και η Μαριάννα στη συζήτηση για τον τρόπο που ο φόβος καταφέρνει να αναπαραχθεί μέσω της οικογένειας και του φιλικού κύκλου.

Πιο αναλυτικά η Μαριάννα αναφέρει πως ο φόβος της δημιουργείται και από τη μαμά της, τη γιαγιά της και γενικότερα από γυναίκες που προέρχονται από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον. «*Μας προτρέπουν για το πως θα ντυθούμε, πως θα κινηθούμε και πως πρέπει να μιλήσουμε για να μην κινδυνεύσουμε από κάποιον*». Παρ' όλο που αυτή η φράση χρησιμοποιείται με σκοπό να προτρέψουν τα άτομα να προσέχουν, ταυτόχρονα φανερώνει και μια μορφή φροντίδας.

Η φροντίδα σε κάθε κοινωνία λειτουργεί διαφορετικά. Στον δικό μας πολιτισμό, η φροντίδα μεταξύ των ανθρώπων και πιο συγκεκριμένα τα μέλη των οικογενειών αποτελεί ένα βασικό κομμάτι. Η αρχέτυπη σχέση φροντίδας είναι εκείνη της μητέρας και του παιδιού. Ωστόσο, πέρα από τη βιολογική μητέρα που φροντίζει το παιδί ταυτόχρονα υπάρχουν και «άλλες μητέρες» που φροντίζουν τα παιδιά, οι οποίες κατά κύριο λόγο ανήκουν στο συγγενικό κύκλο και είναι γιαγιάδες, θείες, ξαδέρφες κ.α. (Chatzidakis κ.ά., 2022).

Η προτροπή της συγκεκριμένης φράσης χωρίς να διευκρινίζεται τι πρέπει να προσέχει οδηγεί το υποκείμενο σε σύγχυση και αυτό συμβαίνει γιατί δεν ορίζεται αυτό που πρέπει να προσέχει. Μπορεί να εντείνει ακόμη περισσότερο το συναίσθημα του φόβου και να το αισθάνεται συνεχώς χωρίς να γνωρίζει τι είναι αυτό από το οποίο κινδυνεύει και πρέπει να προστατευτεί.

Η Μαριάννα αναφέρει όμως, ότι παρόλο που η προτροπή αυτή καταφέρνει να την επηρεάσει συναισθηματικά, προσπαθεί να περιορίσει την επιρροή που ασκούν τέτοιου είδους φράσεις όπως όπως το «να προσέχεις» ή «μην το βάλεις αυτό το βράδυ», πάνω της καθώς δεν μπορεί να επιτρέψει να επηρεάζεται η ζωή της. Καταφέρνει να κατανοήσει πως εκείνη δεν φέρει καμία ευθύνη, αλλά ούτε και τα ρούχα της, εάν κάποιος την παρενοχλήσει.

Από την άλλη, η Αντωνία δεν αναφέρει κάποιον περιορισμό ή ένδειξη από τη μητέρα της για το πως πρέπει να κινηθεί ή να ντυθεί. Παρ' όλα αυτά η εξής φράση, «να προσέχεις», αναφέρεται και στη δική της οικογένεια. Μιλώντας για τη συγκεκριμένη φράση το συναίσθημα που ήρθε στην επιφάνεια ήταν ο θυμός και αυτό συνέβη γιατί θυμάται αυτή τη φράση χωρίς κάποιος ποτέ να της είπε τι είναι αυτό ή ποιόν θα έπρεπε να προσέχει. Παρ' όλο που και οι δυο θυμούνται αυτή τη φράση με θυμό, αλλά και άλλες σαν κι αυτή που σκοπό έχουν να προστατέψουν τον συνομιλητή, εξακολουθούν να την λένε σε φίλες τους, κυρίως όταν επιστρέφει στο σπίτι. Από ότι φαίνεται αυτό που πρέπει να προσέχει κάθε γυναίκα θεωρούνταν ανέκαθεν αυτονόητο.

Πέρα από την φράση «να προσέχεις!» υπάρχει μια ακόμη η οποία ακούγεται στις συζητήσεις μεταξύ των μαμάδων και τις κόρες τους. Αυτή η φράση έχει να κάνει με την ώρα και την επιστροφή στο σπίτι. Πάντοτε υπήρχε μια διαφοροποίηση όσον αναφορά την ώρα που πρέπει να γυρίσει η κόρη στο σπίτι και σε αυτή που πρέπει να γυρίσει ο γιός. Το «μην γυρίσεις αργά το βράδυ μόνη σου» είναι μια φράση που θυμάμαι και εγώ η ίδια. Πάντοτε υπάρχει η επιτρεπτή ώρα για την επιστροφή.

Στη δική μου οικογένεια δεν υπάρχει κάποιος αδερφός, αντίθετα είμαστε δυο αδερφές και συχνά ερχόμασταν αντιμέτωπες με τη συγκεκριμένη φράση μέχρι και σήμερα. Πιθανότητα η θεωρία ότι οι βραδινές ώρες θεωρούνται πιο επικίνδυνες για τις γυναίκες επικρατούσε, και η επιστροφή στο σπίτι οριζόταν αρκετά νωρίς όταν για παράδειγμα είχε αρχίσει να βραδιάζει. Επιπλέον, από τότε που θυμάμαι να βγαίνω βράδυ, ο μπαμπάς μου ερχόταν πάντα να με πάρει από όπου και αν βρισκόμουν, καθώς υπήρχε μεγαλύτερη ασφάλεια από το να χρησιμοποιήσω τα μέσα μαζικής μεταφοράς της πόλης.

Όπως αναφέρει και η Αντωνία, αυτή η φράση πέρα από το γεγονός ότι της έχει δημιουργήσει φόβο για την επιστροφή στο σπίτι τις νυχτερινές ώρες, την έχει οδηγήσει επιπλέον να μην αισθάνεται ασφάλεια μόνη της στο δρόμο και πλέον με την έκθεση

της έμφυλης βίας φαίνεται η ασφάλεια να έχει μετατραπεί σε ένα συναίσθημα που θεωρεί πως δεν θα έχει με κανέναν.

Η διαφορά όμως στο συναίσθημα του φόβου που νιώθουν οι μεγαλύτερες γενιές γυναικών με τις συνομιλητριές μου έγγυται στο γεγονός ότι οι μεγαλύτερες γενιές φοβόντουσαν την διαφθορά της τιμής των ίδιων αλλά και της οικογένειας τους. Σύμφωνα με την Αβδελά στο βιβλίο «Δια λόγους τιμής», φαίνεται ότι σε κάποιες περιπτώσεις η διαφθορά της τιμής μιας οικογένειας βασιζόταν στον διαφθορέα και όχι στην γυναίκα που είχε μαζί της ερωτικές σχέσεις. Θεωρείται πως η γυναίκα που διέθετε ερωτικές σχέσεις ενώ ήταν ανύπαντρη είχε παρασυρθεί από τον διαφθορέα.

Ωστόσο, οι γυναίκες που είχαν ερωτικές σχέσεις ανύπαντρες θεωρούνταν «κατεστραμμένες». Όταν μαθευτεί ότι μια γυναίκα είχε «καταστραφεί», ήταν δύσκολο να αποκατασταθεί και να παντρευτεί έναν άλλο άντρα. Φαίνεται ότι για την αποκατάσταση της τιμής της οικογένειας ο διαφθορέας έπρεπε να παντρευτεί την κοπέλα. Αν ο διαφθορέας αρνιόταν να παντρευτεί τότε ένα μέλος της οικογένειας αρσενικού γένους (πατέρες ή αδερφός) διέπραττε το έγκλημα τιμής δολοφονώντας τον διαφθορέα της οικογένειας του.

Έτσι η διαφορά στο συναίσθημα του φόβου που αισθάνονται οι γυναίκες των μεγαλύτερων γενεών μιας οικογένειας πιθανότατα βασίζεται στο τρόπο που βίωσαν εκείνες τη διαφθορά μέσα από την ερωτική έλξη. Η προτροπή για το ντύσιμο και την κινησιολογία βασίζεται στο γεγονός ότι τα ρούχα δήλωναν κοινωνικό στάτους, τη ηθική και την τιμιότητα. Τα ρούχα έπρεπε να καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος του σώματος γιατί διαφορετικά θεωρούσαν ότι μια γυναίκα με κοντή φούσκα ή μπλούζα με ανοιχτό ντεκολτέ προκαλούσε τους άντρες.

Μια λάθος ανάγνωση: Ο φόβος βασισμένος στα επιφανή χαρακτηριστικά

Σε μια περίοδο όπου η ελληνική κοινωνία αντιμετωπίζει μια πληθώρα βίαιων περιστατικών απέναντι στις γυναίκες, το συναίσθημα του φόβου αποτυπώνεται μέσα από συζητήσεις μεταξύ των γυναικών για το συγκεκριμένο θέμα. Ακόμη, ο φόβος καταφέρνει να αποτυπωθεί μέσω της εγγραφής του πάνω στα σώματα τους, δηλαδή μέσα από την κινησιολογία που ακολουθούν.

Παρακολουθώντας τα κεντρικά δελτία ειδήσεων ή τις αναρτήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί κανείς να διαπιστώσει την έντονη έκθεση και την περιγραφή αυτών των έμφυλων περιστατικών βίας. Αυτή η παρουσίαση διαμορφώνεται πολύ έντονα τα τελευταία χρόνια και παρουσιάζεται με γλαφυρό και παραστατικό τρόπο². Ωστόσο, δεν λείπουν οι φορές όπου τέτοια περιστατικά παρουσιάζονται επιλεκτικά σε σχέση με κάποια άλλα που περιέχουν αρκετά μυθοπλαστικά στοιχεία, τα οποία αποκλίνουν από το πραγματικό συμβάν ή ακόμη και από τα στοιχεία που προκύπτουν από την εγκληματολογική έρευνα (Αρτινοπούλου, 1995).

Ο Τύπος έχει τη δύναμη να δημιουργήσει μια αναπαράσταση της κοινωνίας μέσω των συγκινησιακών και μυθοπλαστικών στοιχείων που χρησιμοποιεί (Αρτινοπούλου, 1995) Η έκθεση της έμφυλης βίας και των ακραίων μορφών της, έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τη δημιουργία του συναισθήματος του φόβου στα γυναικεία σώματα απέναντι σε αυτά των ανδρών και αυτό οφείλεται στην αναπαράσταση του ετέρου άλλου με χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιούνται όπως δράκος, κτήνος κ.α.³.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που ξεχωρίζει το συν-αίσθημα του φόβου από άλλα συναισθήματα είναι πως διαθέτει συγκεκριμένο αντικείμενο το οποίο είναι καθορισμένο και αναγνωρίσιμο. Αποτελεί μια δήλωση στον εαυτό μας όπως «τώρα φοβάμαι». Φοβόμαστε μήπως έρθουμε σε επαφή με το αντικείμενο του φόβου, το οποίο κατορθώνουμε να το ξεχωρίσουμε από τα επιφανή του χαρακτηριστικά. (Ahmed, 2014). Στη δική μας περίπτωση το συναισθημα του φόβου παράγεται όταν ερχόμαστε αντιμέτωποι με το ανδρικό φύλο, το ξένο σώμα και συγκεκριμένα μέρη του δημόσιου χώρου, όπως τα στενά.

---

² Στο κεντρικό δελτίο του ΣΚΑΙ, στις 11-05-2021, αναλύεται η υπόθεση της δολοφονίας της Καρολάν στα Γλυκά νερά. Στο συγκεκριμένο δελτίο παρουσιάζεται η ιστορία που αφηγήθηκε ο σύζυγος της γυναίκας, ο οποίος υποστήριζε ότι πρόκειται για μια ληστεία, ενώ όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια ο ίδιος είχε δολοφονήσει τη σύζυγό του. Ο δημοσιογράφος αναλύει με κάθε λεπτομέρεια τον τρόπο με τον οποίο υποτιθέμενοι ληστές δολοφόνησαν την κοπέλα αλλά και τον τρόπο που έδρασαν.
<https://www.youtube.com/watch?v=B3-CRjq8-jw>.

³ Στο κεντρικό δελτίο της ΕΡΤ, το 2020 αναλύεται η υπόθεση του 47χρονου βιαστή του Κάβου από τους δημοσιογράφους της εκπομπής. Στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων αναφέρεται ξεκάθαρα ο όρος δράκος από τους δημοσιογράφους, αλλά και στη λεζάντα του δελτίου ως «Δράκος του Κάβου».
<https://www.youtube.com/watch?v=9-HkPCnztAY>.

Οι έμφυλες διακρίσεις που δημιουργούνται οφείλονται στο τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος σκεφτόταν και ταξινομούσε τα άτομα ή ολόκληρες ομάδες αποδίδοντάς τους χαρακτηρισμούς με βάση τα επιφανή τους χαρακτηριστικά. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται τα στερεότυπα και όπως αναφέρει και ο Homi Bhabha, τα στερεότυπα στοχεύουν στην αναζήτηση του νοήματος του άλλου. Για να δημιουργηθεί ένα στερεότυπο για τον Άλλον, απαιτεί την επανάληψη της στερεοτυπικής ιδέας με απώτερο στόχο την ανασφάλεια του ατόμου (Ahmed, 2014).

Η θεωρία της Judith Butler για την επιτέλεση του φύλου αποτελεί μια από τις πιο χρήσιμες θεωρίες για αυτή την περίπτωση, γιατί αποδεικνύει ότι το φύλο διαθέτει ρόλους, οι οποίοι βασίζονται σε ένα σύνολο κανονιστικών προτύπων (Barker & Janne, 2022). Με βάση τα κανονιστικά πρότυπα του φύλου οι γυναίκες ανήκουν στη σφαίρα του ιδιωτικού, στη φροντίδα της οικογένειας και του παιδιού, ενώ ο άντρας χαρακτηρίζεται από την δύναμη, την εξουσία, την ανεξαρτησία και την δημόσια σφαίρα, δηλαδή την πολιτική και την εργασία (Παπαταξιάρχης, 1997).

Είναι απαραίτητο να κατανοηθεί ότι το αντικείμενο του φόβου μπορεί να χαρακτηριστεί τρομακτικό από μια λάθος ανάγνωση που κάναμε (Ahmed, 2018). Αυτό που εκείνη τη στιγμή βλέπουμε ως απειλή για εμάς στην πραγματικότητα μπορεί να μην αποτελεί μια πραγματική απειλή. Αυτός που περπατάει πίσω μας τη μέρα ή το βράδυ ή απλά στέκεται σε ένα σημείο του δρόμου και διαθέτει τα χαρακτηριστικά του αντικείμενου του φόβου μας δεν σημαίνει ότι επιθυμεί να μας βλάψει ή να μας κάνει κακό. Η Μαριάννα ανέφερε και ένα παράδειγμα βασισμένο στην λάθος ανάγνωση του Άλλου, όπως αναφέρει στην θέαση δυο αγνώστων στη γωνία του δρόμου άλλαξε πεζοδρόμιο παρόλο που το ένα από τα δυο άτομα ήταν γυναίκα και δεν αποτελούσε το αντικείμενο του φόβου της⁴. Με βάση αυτό το παράδειγμα μπορεί κανείς να διακρίνει ότι ο φόβος ως συν-αίσθημα οδηγεί στο διαχωρισμό ορισμένων σωμάτων έναντι ορισμένων Άλλων.

Η Αντωνία, αναφερόμενη στο περπάτημα μίλησε για την ύπαρξη και άλλων γυναικών στο δρόμο. Μου είπε λοιπόν ότι κάθε φορά που περπατάει στο δρόμο, κυρίως το βράδυ, δεν αισθάνεται τον φόβο μόνο για την εαυτή της, αλλά και για τις υπόλοιπες γυναίκες που περπατούν γύρω της. Ωστόσο, θεώρησε ιδιαίτερα σημαντικό να σημειωθεί πως όταν περπατάει με μια άλλη γυναίκα στο δρόμο δεν την πλησιάζει,

---

⁴ Όταν αναφέρω τη φράση «αντικείμενο του φόβου» εννοώ αυτό που κάνει κάτι.

αντίθετα κρατά μια απόσταση ασφαλείας με σκοπό να μην την τρομάξει, αλλά να έχει τη δυνατότητα να παρατηρεί αν χρειάζεται κάτι.

Με βάση αυτό προκύπτει ότι ο φόβος κατορθώνει να ευθυγραμμίσει ορισμένα σώματα ενάντια σε κάποια άλλα. (Ahmed,2018). Πραγματοποιείται δηλαδή, ένας διαχωρισμός ανάμεσα στα σώματα, ο οποίος κατά κύριο λόγο βασίζεται στα επιφανή χαρακτηριστικά του ατόμου, όπως είναι για παράδειγμα το χρώμα, η ηλικία, η καταγωγή κ.α., έναντι σε ορισμένα άλλα τα οποία ευθυγραμμίζονται μεταξύ τους.

Η ευθυγράμμιση για την οποία μιλάμε κατορθώνει να «ομαδοποιήσει» τα άτομα με κοινά επιφανή χαρακτηριστικά ενάντια σε έτερα άλλα (πχ άνδρες – γυναίκες, μαύροι – λευκοί). Έτσι, η ευθυγράμμιση λειτουργεί σαν μια ασπίδα προστασίας απέναντι στον άλλον. Αυτό εξηγεί και την ευθύνη που ανέφεραν πως νιώθουν ότι έχουν η Μαριάννα και η Αντωνία απέναντι στις γυναίκες που περπατούν μαζί τους στο δρόμο, ακόμα και όταν είναι κάποια άγνωστη.

Ωστόσο, αυτή την αίσθηση ευθύνης δεν την έχουν όλες οι γυναίκες. Η Μαριάννα αναφέρθηκε σε ένα περιστατικό που της είχε συμβεί και η γυναίκα που ήταν κοντά της δεν κινητοποιήθηκε αντίθετα έμεινε αδρανής. Μετά από αυτό το περιστατικό η Μαριάννα τόνισε πως νιώθει ευθύνη για τι άλλες γυναίκες αλλά αν συμβεί κάτι δεν θα σε βοηθήσουν απαραίτητα. Αυτή η αδρανοποίηση της άγνωστης γυναίκας πιθανότατα οφείλεται στο φόβο που ένιωσε εκείνη τη στιγμή. Το συναίσθημα του φόβου φαίνεται πως οδήγησε στη καθήλωση της και δεν της επέτρεψε να επέμβει.

Σε συζητήσεις που έχω συμμετέχει, που βασίζονται το θέμα της έμφυλης βίας είχα τη δυνατότητα να δω διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης ή προσπέρασης του αντικείμενου του φόβου. Φαίνεται λοιπόν, πως το συναίσθημα του φόβου δίνει την δυνατότητα σε κάποια άτομα να κινητοποιηθούν και να το αντιμετωπίσουν , ενώ άλλα να ακινητοποιηθούν και να μην ενεργήσουν καθόλου.

Συγκεκριμένα, η Μαριάννα αναφέρει πως όσες φορές και αν έρθει αντιμέτωπη με το αντικείμενο του φόβου της θα παλέψει και δεν θα επιτρέψει να «φύγει» αμάχητη. Η συγκεκριμένη φράση δηλώνει ότι στη περίπτωση που το αντικείμενο του φόβου πλησιάσει και παραβιάσει «το προσωπικό της χώρο» είτε με λεκτικό- χυδαίο τρόπο είτε μέσω της σωματικής επαφής, η άμυνα και η αντίσταση σε αυτό είναι η μόνη λύση. Επιπλέον η παραπάνω φράση εκτός από το συν-αίσθημα του φόβου φανερώνει και

αυτό της οργής και την επιθυμία πως εκείνη τη στιγμή ο φόβος δεν θα την αδρανοποιήσει, αλλά σε συνδυασμό με την οργή θα την κινητοποιήσει.

Ο φόβος ως συν-αίσθημα έχει επιπλέον και τη δυνατότητα να δημιουργήσει μια εμπειρία τραυματισμού στις θηλυκότητες και να διαχωρίσει τα σώματα με βάση τα επιφανή τους χαρακτηριστικά. Ο τραυματισμός των γυναικών εμφανίζεται στο παρόν και αφορά αποκλειστικά το μέλλον στη περίπτωση που το υποκείμενο έρθει σε επαφή με το αντικείμενο του φόβου, αν και όποτε αυτό συμβεί. Ο φόβος για το αντικείμενο που το προκαλεί υπάρχει ακόμη και αν δεν έρθουμε ποτέ αντιμέτωποι με αυτό. (Ahmed,2018).

Μέσα από την κοινή εμπειρία τραυματισμού των θηλυκότητων, ο φόβος επιτρέπει να ευθυγραμμιστούν τα σώματα τους μεταξύ τους ακόμη και αν τις περισσότερες φορές δεν βιώνεται από όλα τα υποκείμενα με τον ίδιο τρόπο (Ahmed, 2018). Με λίγα λόγια, επειδή ακριβώς το συναίσθημα που περιγράφουμε διαθέτει αντικείμενο νιώθουμε ότι πρέπει να το προσπεράσουμε όταν έρθουμε αντιμέτωποι με αυτό ή ελπίζουμε πως όταν συμβεί θα κυριαρχήσει η φυσιολογική αμυντική αντίδραση του οργανισμού με αποτέλεσμα να το αντιμετωπίσουμε και να το προσπεράσουμε.

Σε αντίθεση με τις γυναίκες με τις οποίες ήρθα σε επαφή και μιλήσαμε για το φόβο στο δημόσιο χώρο, βρήκα ότι οι συνεντευξαζόμενοι άντρες είχαν διαφορετική εμπειρία στους δρόμους της πόλης. Όπως αναφέρει ο Δημήτρης, η διαφορά του με τις γυναίκες στο πλαίσιο της συζήτησης που κάναμε, είναι ότι εκείνος όταν βρίσκεται στο δρόμο δεν φοβάται μήπως του επιτεθεί κάποιος για να τον βιάσει ή να τον σκοτώσει στη χειρότερη περίπτωση. Αντίθετα, ο φόβος δεν είναι το κυρίαρχο συναίσθημα, είναι όμως το άγχος ότι μπορεί να του κλέψουν σημαντικά πράγματα που έχει πάνω του.

Ο Χρήστος ανέφερε επίσης ότι ο φόβος του δεν οφείλεται στην σεξουαλική παρενόχληση. , Ο φόβος που αισθάνεται ως κυρίαρχο συναίσθημα όταν επιστρέφει σπίτι του οφείλεται στο γεγονός ότι κάποιος μπορεί να τον κλέψει και να του επιτεθεί μόνο για αυτό το λόγο. Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι και οι δυο αναφέρονται σε αυτά τα συναισθήματα και τα θεωρούν υπαρκτά και αισθητά μόνο τις βραδινές ώρες, σε αντίθεση με τις συνομιλήτριες τους που το βιώνουν ανεξαρτήτου ώρας.

Με βάση το παραπάνω μπορεί κανείς να διακρίνει ότι ο φόβος για την σεξουαλική βία ή την παρενόχληση στο δρόμο είναι ένα συν-αίσθημα, το οποίο χαρακτηρίζει τις συνομιλήτριες μου και εμπεριέχει μέσα του πολλά περισσότερα πράγματα απ όσα

νομίζουμε. Το συν-αίσθημα του φόβου εμπερικλείει επιπλέον το τρόπο που θα τον διαχειριστούμε και θα το αντιμετωπίσουμε. Η προσπέραση του αντικειμένου του φόβου αποτελεί μια πιο σύνθετη σχέση και αυτό συμβαίνει επειδή ο φόβος καταφέρνει να λειτουργήσει ως ένας μηχανισμός υπεράσπισης του εαυτού απέναντι στο κίνδυνο (Ahmed, 2018).

Έτσι για τις συνομιλητριές μου η ανδρική φιγούρα στο βάδισμα το πρωί ή το βράδυ πίσω τους μόνο αρνητικές σκέψεις μπορεί να τους δημιουργήσει και επειδή ακριβώς μιλάμε για οποιαδήποτε ανδρική φιγούρα η λανθασμένη ανάγνωση του αντικειμένου του φόβου γίνεται συνεχώς . Το συγκεκριμένο συναίσθημα μεταμορφώνεται σε μια συναισθηματική πολιτική η οποία κατά κύριο λόγο ωθεί τα υποκείμενα, και στη προκείμενη περίπτωση τις γυναίκες, να αισθάνονται τον κίνδυνο και την απειλή έχοντας συνεχώς το προαίσθημα ότι η ζωή τους βρίσκεται σε κίνδυνο.

Ωστόσο είναι σημαντικό να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι ο φόβος μπορεί να μην εκδηλώνεται ως ένα καθαρό συναίσθημα. Πολλές φορές και στις περισσότερες περιπτώσεις ο φόβος εκδηλώνεται μέσα από πρακτικές που ακολουθούνται από τις γυναίκες. Οι πρακτικές αυτές έχουν ως άμεσο στόχο, αν όχι την προσπέραση τότε την αποφυγή του αντικειμένου του φόβου. Όπως τόνισε και η Αντωνία στη συζήτηση μας για το συν-αίσθημα του φόβου, έπειτα από την έντονη έκθεση των έμφυλων περιστατικών βίας στα δελτία ειδήσεων και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ο φόβος μεταφράζεται σε άγχος και νεύρα για την εμπειρία που βιώνουν καθημερινά όλες οι γυναίκες. Επειδή ακριβώς το συν-αίσθημα του φόβου καταφέρνει να κατακλίσει τα σώματα, αποτελεί μια τραυματική εμπειρία χωρίς το αντικείμενο του φόβου να έχει έρθει σε επαφή με το υποκείμενο.

Κεφάλαιο 3: Η αλληλένδετη σχέση του συν-αισθήματος με τον χώρο: Η κίνηση υπό όρους

Έχοντας επιχειρήσει μια πρώτη ανάγνωση του συν-αισθήματος του φόβου, σε αυτό το κεφάλαιο θα ήθελα να εστιάσουμε στους χώρους. Θα ήθελα να σκεφτείτε λοιπόν το δρόμο μιας πόλης είτε τη μέρα, είτε τη νύχτα. Να σκεφτείτε τα στενά, τα σταματημένα αυτοκίνητα αλλά και εκείνα που κινούνται, τις πλατείες και τα πάρκα, τα φώτα το βράδυ αλλά και τα σημεία που αυτά υπάρχουν και αναρωτηθείτε εάν ο χώρος που σκεφτήκατε σας δημιουργεί κάποιο συναίσθημα.

Οι περιγραφές των συνομιλητριών μου με οδήγησαν να εστιάσω σε συγκεκριμένα μέρη του δημόσιου χώρου όπως είναι τα στενά της πόλης και τα μέρη εκτός του κέντρου. Ο Εστίασα σε αυτούς τους χώρους γιατί όπως μου είπε η Μαριάννα το συναίσθημα του φόβου εντείνεται όταν βρίσκεται σε μέρη που είναι εκτός του κέντρου. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι στο κέντρο υπάρχουν ανοιχτά μαγαζιά και αν προκύψει κάτι θα μπορεί να μπει μέσα για να ζητήσει βοήθεια.

Οι καθημερινές τους διαδρομές, με βάση τις περιγραφές τους, έχουν αλλάξει και αυτό οφείλεται στο συναίσθημα του φόβου. Το συγκεκριμένο συναίσθημα αποτυπώνεται στις πρακτικές τις οποίες ακολουθούν καθημερινά, αλλά και η αίσθηση του κινδύνου και της απειλής για τη ζωή τους που τις συνοδεύει σε κάθε τους βήμα.

Ο περιορισμός στο περπάτημα και την κίνηση στο δημόσιο χώρο δεν είναι πρωτοφανές. Η διαφορά στο τρόπο που κινούνται βρίσκεται στις αλλαγές που έχουν εντάξει στις καθημερινές τους διαδρομές με αποτέλεσμα ο τρόπος που κινούνται στον δημόσιο χώρο να είναι περιορισμένος. Ο περιορισμός λόγω των διαφορετικών διαδρομών που επιλέγουν για την επιστροφή στο σπίτι. Φαίνεται πως επιλέγουν δρόμους πιο κεντρικούς και αποφεύγουν τα στενά που ίσως τις οδηγεί πιο σύντομα στο σπίτι.

Για πολλά χρόνια η ελεύθερη κίνηση δεν αποτελούσε δικαίωμα των γυναικών. Οι γυναίκες με την πάροδο των χρόνων επιδίωξαν να κατακτήσουν ένα μεγάλο μέρος ελευθεριών και δικαιωμάτων, όπως είναι αυτό της ελεύθερης μετακίνησης χωρίς τη συνοδεία κάποιου άντρα (Διαλέτη, 2021). Ωστόσο, παρατηρούμε ότι οι ελεύθερες μετακινήσεις στη καθημερινότητα τους, στην αρχή αποτελούσε μια βασική κατάκτηση,

μετ' έπειτα και συγκεκριμένα στην εποχή που διανύουμε αποτελεί μια απειλή για τη σωματικότητα τους.

Αυτή η έμφυλη κατάκτηση κατάφερε να ενδυναμώσει κοινωνικά τη θέση τους, ωστόσο σήμερα έχει οδηγήσει στην αποδυνάμωση τους αλλά και στη μετατροπή τους σε ευάλωτα σώματα. Η διαφορά αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι καθημερινά ερχόμαστε αντιμέτωπες με τη δημοσίευση εγκλημάτων κατά των γυναικών όπως είναι ο βιασμός ή η παρενόχληση στο δρόμο των πόλεων. Όπως το βιασμό και τελικά την θανάτωση της Ελένης Τοπαλούδη στη Ρόδο. Ο Λόγος ο οποίος αρθρώνεται γύρω από αυτά τα εγκλήματα τις περισσότερες φορές είναι μισογυνιστικός.

Κάθε θύμα βιασμού ή παρενόχλησης έρχεται αντιμέτωπο με ερωτήσεις και φράσεις οι οποίες οδηγούν στη μεταφορά της ευθύνης στο θύμα. Συχνά, σε περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης ακούγεται η φράση «τα 'θελες και τα 'παθες». Η συγκεκριμένη φράση έχει ως στόχο να δείξει ότι το θύμα έχει την ευθύνη της πράξης του δράστη. Στο περιεχόμενο των ερωτήσεων υπάρχει η ώρα του περιστατικού, η ενδυμασία του θύματος αλλά και ο τρόπος συμπεριφοράς του στο χώρο. Φαίνεται λοιπόν ότι επιτρέπεται η κίνηση μας στο δημόσιο χώρο υπό όρους, όρους ενδυματολογικούς, συμπεριφορικούς και κινησιολογικούς (Διαλέτη, 2021).

Σε αυτό το σημείο αναρωτιέμαι και εγώ, όπως η Ναβάρο, Σε αυτό το σημείο, διερωτώμαι εάν ο φόβος είναι τελικά ένα συναίσθημα το οποίο αποπνέεται από το περιβάλλον γύρω μας και κατά συνέπεια ο δημόσιος χώρος έχει καταλήξει να αποτελεί έναν χώρο συναισθηματικά φορτισμένο ή εάν εμείς οι ίδιοι προβάλλουμε τα συναισθήματα μας στον περιβάλλοντα χώρο;

Οι κοινωνικές επιστήμες άργησαν αρκετά να ασχοληθούν με την συναισθηματικότητα του χώρου. Πριν τη συν-αισθηματική στροφή οι κοινωνικοί επιστήμονες θεωρούσαν ότι η συν-αισθηματικότητα είναι ένα χαρακτηριστικό το οποίο διαθέτει μόνο το υποκείμενο, γι' αυτό το λόγο εστίαζαν στον εσωτερικό κόσμο του ατόμου, δηλαδή στην υποκειμενικότητα (Ναβάρο, 2018).

Παρ' όλο που θεωρείται ότι τα συναισθήματα αφορούν την υποκειμενικότητα, κατορθώνουν να εξασφαλίσουν ένα μεγαλύτερο μέρος του εαυτού μας. Όπως αναφέρει ο Θριφτ « Το συν-αίσθημα δεν είναι απλώς συναίσθημα, ούτε μπορεί να αναχθεί στους συν-αισθηματικούς επηρεασμούς ή στις αντιλήψεις ενός υποκειμένου» (Ναβάρο 2018). Με λίγα λόγια, το συναίσθημα έχει την δυνατότητα να αναφέρεται στον

συναισθηματικό τομέα, ωστόσο κατορθώνει να καλύψει μια πολύ μεγαλύτερη κλίμακα από αυτή της υποκειμενικότητας και καταφέρνει να επεκταθεί σε τομείς που βρίσκονται έξω από το άτομο.

Σύμφωνα με τη Ναβάρο, το συναίσθημα καταφέρνει να αναπαραχθεί σχεσιακά (Ναβάρο, 2018). Δηλαδή, οι συνομιλήτριες μου και ο χώρος για τον οποίο μιλούν παράγουν και μεταδίδουν το συναίσθημα του φόβου μέσω της σχέσης που δημιουργείται μεταξύ τους. Το συναίσθημα του φόβου δεν προκύπτει απλά επειδή περπατούν στο δρόμο, προκύπτει γιατί σκέφτονται και διαισθάνονται το χώρο με έναν άλλο τρόπο, ως έναν τόπο όπου σημασία έχει μόνο η επιβίωση τους.

Στη συζήτηση που δημιουργήθηκε γύρω από την ασφάλεια που αισθάνονται οι συνομιλήτριάς μου, τονίστηκε ιδιαίτερα ο χώρος. Η Μαριάννα η οποία κατάγεται από μια από τις μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδας ανέφερε ότι ο φόβος και η ανασφάλεια της αυξάνονται όταν βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη. Ο φόβος της υπάρχει και στη πόλη του Βόλου, ωστόσο θεωρεί πως το συναίσθημα του φόβου εντείνεται στην πόλη καταγωγής καθώς έχει αντιμετωπίσει αρκετές παρενοχλήσεις.

Ο δημόσιος χώρος γενικότερα αποτελεί έναν χώρο που διαθέτει σύνορα και κυριαρχίες. Υπάρχουν χώροι που κάποιες γυναίκες νιώθουν άνετα να περάσουν απέξω και άλλες όχι. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι αυτό του καφεeneίου, ο οποίος έχει κατασκευαστεί ιστορικά, πολιτισμικά και κοινωνικά ως ένας χώρος στον οποίο βρίσκονται μόνο άνδρες.

Με βάση τα παραπάνω φαίνεται πως αρκετά μέρη τα οποία ανήκουν στο δημόσιο χώρο υποδηλώνουν σημάδια κυριαρχίας – εξουσίας, εγγράφουν τις αντιλήψεις για το φύλο, τις πολιτισμικές αξίες και τις κοινωνικές σχέσεις. Προσπαθούμε να περπατήσουμε σε ένα χώρο ο οποίος είναι περιορισμένος με βάση τα κανονιστικά πρότυπα του φύλου και στη πραγματικότητα θεωρείται ότι δεν μας ανήκει.

Μια νέα χαρτογράφηση της πόλης

Όπως είδαμε και παραπάνω η σεξουαλική παρενόχληση και η βία αποτελεί ένα καθημερινό φαινόμενο με το οποίο έρχονται οι γυναίκες αντιμέτωπες. Φαίνεται πως το συγκεκριμένο φαινόμενο έχει αρχίσει να απασχολεί ιδιαίτερα τον Τύπο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Μιλάμε λοιπόν, για μια έμφυλη δομημένη δημοσιότητα, η οποία θεωρείται άξια προς δημοσίευση τη στιγμή που έχει πλέον αναγνωρισθεί από τον έτερο άλλον, δηλαδή τους ετερόφυλους άντρες (Καραστάθη, 2020).

Εάν παρατηρήσει κανείς τα δελτία ειδήσεων ή μια μεγάλη μερίδα αναρτήσεων και σχολίων μέσα κοινωνικής δικτύωσης, θα διαπιστώσει ότι έμφυλη βίας αποκτά μια χρονο-χωρική διάσταση (Καραστάθη, 2020). Πιο αναλυτικά, αναπαράγεται μια θεώρηση η οποία κατά κύριο λόγο περιορίζει την έμφυλη βία σε συγκεκριμένες ώρες και κυρίως υποστηρίζεται ότι πραγματοποιείται μόνο τις νυχτερινές ώρες.

Το συναίσθημα του φόβου έχει οδηγήσει τις συνομιλήτριες μου στην εισαγωγή πρακτικών στην καθημερινότητα τους ώστε να αποφύγουν ή να αντιμετωπίσουν μια πιθανή επίθεση. Έτσι, εισάχθηκε μια πληθώρα πρακτικών οι οποίες χρησιμοποιούνται για να κατευνάσουν το συναίσθημα του φόβου και να περιορίσουν το αντικείμενο του. Ισχύει όμως ότι οι πρακτικές αυτές αποβλέπουν στον περιορισμό ή στην αποφυγή χωρίς να εντείνουν το συναίσθημα τους;

Για την επιστροφή στο σπίτι το σώμα μετατρέπει τις συνομιλήτριες μου σε ευάλωτα άτομα στο δημόσιο χώρο. Ωστόσο, φαίνεται ότι ο τρόπος που χρησιμοποιούν το σώμα τους έχει ως αποτέλεσμα το σώμα να μεταμορφώνεται, να λειτουργεί ως ασπίδα και να εκφράζει κάτι διαφορετικό από αυτό που πραγματικά αισθάνεται το άτομο.

Αφού έρθει η στιγμή του χωρισμού για την επιστροφή στο σπίτι και η παρότρυνση της επαφής μόλις φτάσει στο «ασφαλές» σπίτι, έρχονται στο προσκήνιο μια σειρά από πρακτικές που χρησιμοποιούνται από τις συνομιλήτριές μου. Αυτές οι πρακτικές θεωρείται από εκείνες ότι αποσκοπούν στον έλεγχο της επιστροφής στο σπίτι και την αποφυγή ή την προσπέραση του αντικείμενου του φόβου.

Πιο αναλυτικά, η Μαριάννα τόνισε ως σημαντικό χαρακτηριστικό των πρακτικών που χρησιμοποιεί, την εγρήγορση. Συγκεκριμένα αναφέρει, «Μέχρι να γυρίσω σπίτι μου είμαι πάντα σε εγρήγορση, κοιτάω αριστερά δεξιά, με τον παραμικρό θόρυβο που θα ακούσω». Φαίνεται ότι όταν περπατάει στο δρόμο προς το σπίτι της, ο οποίος είναι

ένας δρόμος χωρίς ιδιαίτερη κίνηση, παρακολουθεί συνεχώς τι συμβαίνει γύρω της. Το σώμα της μετατρέπεται σε ένα σώμα που οι αισθήσεις λειτουργούν συνεχώς.

Παρακολουθεί λοιπόν ότι γίνεται γύρω της συνεχώς. Επιπλέον, στα χέρια της επιλέγει να μην κρατάει τίποτα ούτε καν τα κλειδιά του σπιτιού. Η επιλογή της να μην κρατάει τίποτα οφείλεται στο γεγονός ότι θα καταφέρει πιο εύκολα να αμυνθεί ή να τρέξει εάν της συμβεί κάτι. Ακόμη, είναι πλέον βέβαιο για εκείνη ότι τα κλειδιά δεν αποτελούν ένα μέσο προστασίας γιατί έχουν θεωρηθεί επικίνδυνα για το άτομο που επιχειρεί να αμυνθεί με αυτά.

Η Αντωνία, τόνισε επίσης την εγρήγορση ως χαρακτηριστικό των πρακτικών της. Συγκεκριμένα, μου είπε ότι τα χέρια της, όταν επιστρέφει σπίτι, επιλέγει να είναι πάντα ελεύθερα και να μην κρατάει αντικείμενα τα οποία θα την δυσκολέψουν να αμυνθεί εάν της συμβεί κάτι στο δρόμο. Το μοναδικό αντικείμενο που έχει επιλέξει να κρατάει είναι τα κλειδιά της. Επιλέγει να κρατάει μόνο αυτά γιατί βοηθούν να μπει πιο γρήγορα στο σπίτι σε περίπτωση που κινδυνεύει και δεν θα χάσει χρόνο ψάχνοντας τα στη τσάντα της.

Στη συζήτηση μας η Μαριάννα μοιράστηκε κι άλλες πρακτικές που χρησιμοποιεί όταν βρίσκεται εκτός του κέντρου τις πόλεις, όπως στενά ή μέρη που δεν έχουν ιδιαίτερη κίνηση. Αυτό που κάνει είναι να παρακολουθεί τα αυτοκίνητα καθώς περπατάει. Ο λόγος που παρακολουθεί τα σταματημένα ή τα κινούμενα αυτοκίνητα είναι γιατί μπορεί κάποιος να βγει από το αυτοκίνητο και να της επιτεθεί. Τόνισε ότι όταν βλέπει βανάκια στο δρόμο προσπαθεί να είναι όσο πιο μακριά γίνεται γιατί όπως έχει δει από τα δελτία ειδήσεων ή ακούσει από ιστορίες που της έχει πει η οικογένεια της, πολλές απαγωγές γυναικών έχουν γίνει με τη χρήση των συγκεκριμένων οχημάτων.

Φαίνεται ότι η Μαριάννα και η Αντωνία έχουν δημιουργήσει μια νέα χαρτογράφηση της πόλης. Σε αυτή τη χαρτογράφηση περιλαμβάνονται δρόμοι που έχουν κίνηση τις περισσότερες ώρες της ημέρας ή της νύχτας καθώς επίσης περιλαμβάνονται τα οχήματα και τα καταστήματα. Για παράδειγμα, η Μαριάννα και η Αντωνία επιλέγουν να μην περνάνε από τα στενά της πόλης αλλά από το κέντρο της, καθώς εκεί υπάρχει κόσμος και ανοιχτά καταστήματα. Έτσι, ενώ η διαδρομή προς το σπίτι τους είναι πιο σύντομη, έχουν ανακαλύψει νέες διαδρομές οι οποίες τις περισσότερες φορές είναι και πιο μακρινές.

Επιπλέον, όταν κάποιος άγνωστος περπατάει στο ίδιο πεζοδρόμιο μαζί της, για να νιώσει ασφαλής επιλέγει να αλλάξει πεζοδρόμιο. Τις περισσότερες φορές θεωρεί πως ο άγνωστος που ακολουθεί την ίδια διαδρομή με εκείνη σκοπεύει να της κάνει κάτι. Ο φόβος που αισθάνεται την οδηγεί στην λάθος ανάγνωση του Άλλου, με αποτέλεσμα να τον θεωρεί επικίνδυνο νιώθοντας ότι η ζωή της απειλείται. (Ahmed,2018). Αυτή η λάθος ανάγνωση του Άλλου σώματος και ο φόβος που προκύπτει πηγάζει από το παρελθόν, από ιστορίες που έχει ακούσει από την οικογένεια της ή δελτία ειδήσεων που έχει ακούσει ή δει και ταιριάζει απόλυτα στο παρόν που βιώνει.

Πέρα όμως από τις πρακτικές, οι συνομιλήτριες μου κάθε φορά που περπατάνε στα στενά της πόλης ή σε μη κεντρικούς δρόμους μόνες τους δημιουργούν ένα σχέδιο δράσης. Σε όλη τη διαδρομή προς το σπίτι σκέφτονται τι θα κάνουν εάν κάποιος τους επιτεθεί. Η Μαριάννα γεμάτη θυμό ξεκίνησε να περιγράφει κάποια από αυτά που σκέφτεται όταν γυρνάει σπίτι. Σκέφτεται, κυρίως που θα μπορούσε να κρυφτεί στα σκοτεινά στενά για να προστατευτεί εάν κάποιος την πλησίαζε αλλά και τον τρόπο που θα αντιδρούσε εάν συνέβαινε αυτό.

Επιπλέον, από το μυαλό τους περνάνε και άλλες σκέψεις. Όπως στη περίπτωση που δεν προλάβουν να κρυφτούν, πως θα μπορούσαν να προστατευτούν. Αυτά που σκέφτονται είναι εάν τα παπούτσια που φοράνε και τα ρούχα είναι άνετα για να τρέξουν και να ξεφύγουν, εάν οι τσάντες τους είναι αρκετά βαριές για να επιτεθούν και ότι τα μαλλιά τους δεν πρέπει να είναι μαζεμένα σε κοτσίδα. Ο λόγος που τα μαλλιά τους δεν θέλουν να είναι μαζεμένα είναι γιατί θεωρούν ότι είναι πιο εύκολο κάποιος να τις τραβήξει από εκεί για να τους επιτεθεί.

Παρατηρώ λοιπόν ότι οι συνομιλήτριες μου έχουν δημιουργήσει μία νέα χαρτογράφηση της πόλης, η οποία βασίζεται στους δρόμους του δημόσιου χώρου που εκείνες θεωρούν πιο επικίνδυνους από κάποιους άλλους. Ο φόβος γι' αυτούς τους χώρους έχει δημιουργηθεί από περιστατικά που έχουν λάβει χώρα σε τέτοιους χώρους και έχουν φιλοξενηθεί μετ' έπειτα στα δελτία ειδήσεων ως είδηση.

Η αναπαραγωγή της έμφυλης βίας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και στα δελτία ειδήσεων ενώ δηλώνει την αναγνώριση του φαινομένου ταυτόχρονα προκαλεί φόβο στις συνομιλήτριές μου. Ο φόβος αυτός βασίζεται στο γεγονός ότι αυτό που συνέβη σε μια άγνωστη γυναικά μπορεί να συμβεί και σε εκείνες την ώρα που επιστρέφουν σπίτι τους.

Κεφάλαιο 3: «Το σώμα ως ασπίδα»: Παριστάνοντας τον άλλον

Συζητώντας με τις συνομιλήτριες μου και τους συνομιλητές μου για τις πρακτικές που έχουν εισάγει στην καθημερινότητα τους συνειδητοποίησα πως το σώμα έχει κεντρικό ρόλο σε αυτές τις πρακτικές. Το σώμα λειτουργεί σαν εργαλείο το οποίο μπορεί να μετασχηματιστεί και να δηλώσει κάτι άλλο από αυτό που είναι.

Συγκεκριμένα, με συγκλόνισε η εξής φράση που ανέφερε η Μαριάννα: *«είναι αυτό το πως κουβαλάς τον εαυτό σου όταν είσαι μόνο σου έξω»*. Αυτή η φράση με έκανε να σκεφτώ τον τρόπο που το σώμα διαφοροποιείται όταν βρίσκεται μια γυναίκα μόνη της έξω. Έχει την δυνατότητα από ένα τρομαγμένο σώμα που είναι μαζεμένο, αγχωμένο να μετατραπεί σε ένα σώμα με αυτοπεποίθηση που δηλώνει σιγουριά και δυναμισμό σε κάθε βήμα που κάνει.

Η χρήση της λέξης «κουβαλάω» ήταν αυτή που μου έχει προσελκύσει περισσότερο το ενδιαφέρον και με προβληματίσε. Η Μαριάννα με τη συγκεκριμένη λέξη εννοούσε τον τρόπο που επιλέγει κάθε κοπέλα να κινείται στον δημόσιο χώρο γενικότερα ή στα μέρη όπου ο φόβος της εντείνεται. Η Μαριάννα επιλέγει, όταν είναι μόνη της και το συναίσθημα του φόβου εντείνεται, να δείχνει έναν μίζερο άνθρωπο, σκυθρωπό, έναν άνθρωπο που δεν προσεγγίζεται εύκολα.

Γι' αυτό το λόγο ο τρόπος που περπατάει είναι βαρύς, όπως δηλαδή θα περπατάγε ένας άνθρωπος με πολύ θυμό και ένταση. Ο τρόπος που διαχειρίζεται το σώμα της όταν είναι μόνη της διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο που τον διαχειρίζεται όταν περπατάει με άλλα άτομα που γνωρίζει μαζί. Όταν είναι μόνη της φαίνεται ένα άτομο που δεν είναι δεκτικό, όποιος τη παρατηρήσει αντιλαμβάνεται πως είναι ένα άτομο που εάν ενοχληθεί θα αντιδράσει.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτός ο τρόπος δεν καθιστά τη Μαριάννα ως το ιδεατό θύμα. Συγκεκριμένα, η Μαριάννα έχει αναφέρει στη προσωπική συζήτηση που είχαμε ότι στη περίπτωση που κάποιος την παρενοχλήσει σεξουαλικά θα φροντίσει να κρατήσει γεννητικό υλικό στα νύχια της. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί εάν γρατζουνίσει τον δράση κατά τη διάρκεια της επίθεσης.

Πέρα από το γεγονός ότι το σώμα μπορεί να δηλώσει κάτι διαφορετικό από αυτό που νιώθει, το πιο σημαντικό είναι ότι χρησιμοποιείται με σκοπό να αναπαραστήσει το άλλο φύλο που αποτελεί το αντικείμενο του φόβου. Έτσι, η Αντωνία αναφερόμενη στο τρόπο με τον οποίο το σώμα καταφέρει να αναδιαμορφωθεί τόνισε το εξής: *«κάνω τα βήματα μου να ακούγονται βαριά, να ακούγεται σαν να είμαι άντρας, γιατί θα σου επιτεθεί λιγότερο εύκολα θεωρώ, τουλάχιστον από το πως αναπαράγεται!»*. Ο τρόπος που οι συνομιλήτριες μου χρησιμοποιούν το σώμα μου δίνει τη δυνατότητα να αντιληφθεί το σώμα με έναν πιο ρευστό τρόπο.

Ακούγοντας από τις συνομιλήτριές μου τις δυο παραπάνω φράσεις αντιλαμβάνομαι πως τελικά το συναίσθημα του φόβου έχει αναδιαμορφώσει πολλά πράγματα στη καθημερινότητα μιας γυναίκας, μέχρι και την αλλαγή των βημάτων της σε πιο «βαριά» για να φανερώσει τον Άλλον, όταν κάποιος ακούει τον βηματισμό. Έχει πολύ ενδιαφέρον να δούμε τον τρόπο που μιμούμαστε το φύλο αυτού που μας προκαλεί τον φόβο.

Φαίνεται πως από τις αναλύσεις των συνομιλητριών μου η διαφορά στο βήμα είναι να γίνεται πιο βαρύ, σαν ένας άντρας πολύ ψηλός και δυνατός που δύσκολα κάποιος θα τον ενοχλούσε εάν τον έβλεπε στο δρόμο ή αν άκουγε τα βήματα του. Αντιλαμβάνομαι πως επιλέγουν να παρουσιάσουν έναν άνδρα επικίνδυνο και απρόσιτο. Αυτό δηλαδή που τους δημιουργεί το φόβο, αν και το αντικείμενο του φόβου καταφέρει να έχει αρκετές παραλλαγές και να καταρρίπτει στερεότυπα.

Ένα από τα βασικά παραδείγματα κατάρριψης στερεοτύπου ήταν η υπόθεση της Κάρολαιν στα Γλυκά νερά. Σε αυτή τη περίπτωση ο γυναικοκτόνος ήταν ένας άνθρωπος άνευ υποψίας για την κοινωνία γιατί αποτελούσε το πρότυπο του λευκού δυτικού άντρα. Με λίγα λόγια, ήταν λευκός, δυτικός, ευκατάστατος, η εργασία του ήταν αποδεκτή κοινωνικά (πιλότος) και οικογενειάρχης. Ωστόσο, όπως αποδείχθηκε αποτελούσε τον δράστη στην συγκεκριμένη υπόθεση.

Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι η αλλαγή στον βηματισμό που αναφέρουν η Μαριάννα και η Αντωνία γίνεται σε μέρη που δεν είναι κεντρικοί και που δεν περιτριγυρίζονται από κόσμο. Γίνεται δηλαδή σε μέρη όπου είναι μόνες τους και το συναίσθημα του φόβου εντείνεται. Αυτή η πρακτική, δηλαδή αλλαγή στο βηματισμό, βασίζεται στο γεγονός ότι μπορεί να δώσει την εντύπωση στον Άλλον ότι δεν πρόκειται για γυναίκα αλλά για κάποιον άντρα και γι' αυτό να μην πλησιάσει.

«Στείλε όταν φτάσεις»: Η ασφάλεια μέσω της τεχνολογίας

Η Μαριάννα είναι μια από τις κοπέλες όπου στη συζήτηση μας για τις πρακτικές στα μέρη που εντείνεται το συναίσθημα του φόβου της -όπως τα στενά της πόλης- μοιράστηκε αρκετές πληροφορίες για τις πρακτικές που χρησιμοποιεί προκειμένου να αποφύγει την επαφή με το αντικείμενο του φόβου της.

Κάθε φορά που είναι έξω με τις φίλες της η τελευταία φράση που ακούγεται είναι «στείλε όταν φτάσεις» ή «πάρε με τηλέφωνο να μιλάμε μέχρι να φτάσεις». Οι συγκεκριμένες φράσεις φανερώνουν την ανησυχία και το φόβο για το άλλο άτομο αλλά και την ανάγκη της φροντίδας. Φαίνεται πως μοιράζονται μια κοινή ανησυχία για την επιστροφή τους στο σπίτι γι' αυτό τον λόγο η επικοινωνία με το που φτάσουν είναι απαραίτητη.

Πολλές φορές έχει τύχει να μην επικοινωνήσει κάποια άμεσα με τις υπόλοιπες. Όταν αυτό συμβεί ο φόβος και η ανησυχία μήπως κάποιος την έχει πειράξει εντείνεται. Ο φόβος ότι κάποιος μπορεί να πείραξε την κοπέλα που δεν επικοινωνήσει άμεσα ότι γύρισε στο σπίτι είναι το πρώτο πράγμα που περνάει από το μυαλό της Μαριάννας. Η σκέψη πάει κατευθείαν στο κακό.

Η επικοινωνία είναι μια μορφή δέσμευσης με τους άλλους. Ανακοινώνεις ότι είσαι καλά, ώστε να μην ανησυχούν. Η τεχνολογία έχει δώσει την δυνατότητα της άμεσης επικοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι στη περίπτωση που συμβεί κάτι η πρώτη κίνηση είναι να πάρεις τηλέφωνο κάποιον οικείο.

Ο Δημήτρης ανέφερε μια πρακτική που ακολουθεί μαζί με τις φίλες του για να γυρίζουν στο σπίτι με ασφάλεια μετά τη βόλτα τους. Πάντοτε, φροντίζει να μιλάει στο τηλέφωνο κατά τη διάρκεια της επιστροφής με τις φίλες του ή να τις επιστρέφει ο ίδιος σπίτι για να είναι σίγουρος ότι έχουν επιστρέψει με ασφάλεια. Ακόμη, τόνισε ότι με τις φίλες του που σπουδάζουν σε άλλες πόλεις έχουν συνεννοηθεί η επαφή του να υπάρχει στις κλήσεις εκτάκτου ανάγκης. Με τις κλήσεις εκτάκτου ανάγκης, οι κοπέλες έχουν τη δυνατότητα να καλέσουν άμεσα το άτομο που έχουν βάλει οι ιδέες σε αυτή τη κατηγορία κλήσεων με απώτερο στόχο τη γρήγορη ενημέρωση του για κάποιο περιστατικό και τη προσφορά βοήθειας.

Φαίνεται πως το κινητό τηλέφωνο έχει σημαντικό ρόλο στις πρακτικές που έχουν εισάγει κάποιες γυναίκες στη καθημερινότητα τους. Ένα ακόμη παράδειγμα αποτελεί το συμβάν που διηγήθηκε ο Χρήστος όταν η κοπέλα του πήρε ταξί για να τον επισκεφτεί. Στη διαδρομή ο οδηγός του ταξί άρχισε να παρενοχλεί την κοπέλα λεκτικά με αποτέλεσμα εκείνη να ανησυχήσει και να φοβηθεί. Η κοπέλα του τον πήρε τηλέφωνο και άρχισε να του μιλάει σαν να ήταν η μαμά της δείχνοντας ότι εκεί που πάει θα είναι κάποιος μεγαλύτερος. Αναπαρήγαγε μια συζήτηση που κάνει κάθε μητέρα με τη κόρη της όπως τι φαγητό έχει; Αν είναι εκεί ο μπαμπάς, κ.α. Ο Χρήστος στην αρχή νόμιζε πως η κοπέλα τον κορόιδευε ωστόσο όταν κατάλαβε πως κάτι δεν πήγαινε καλά κατέβηκε για να την πάρει ο ίδιος από το ταξί και της μιλούσε σε όλη τη διάρκεια της διαδρομής μέχρι να φτάσει.

Οι πρακτικές με τη χρήση της τεχνολογίας δεν περιορίζονται μόνο στις τηλεφωνικές κλήσεις ή στα μηνύματα. Ένα πράγμα το οποίο περιορίζεται στις διαδρομές των συνομιλητριών μου είναι η μουσική. Η μουσική στις διαδρομές που κάνει κάθε άνθρωπος στη καθημερινότητα του αποτελεί μια μέθοδο χαλάρωσης και μετατρέπει τη διαδρομή και το περπάτημα σε μια πιο ευχάριστη διαδικασία. Για τις συνομιλήτριες μου, η μουσική με τη χρήση των ακουστικών όταν περπατάνε στο δρόμο δεν αποτελεί μια μέθοδο χαλάρωσης. Αντίθετα, αποτελεί μια πρακτική, η οποία τους δημιουργεί το αίσθημα της ανασφάλειας.

Η μουσική μέσω της χρήσης των ακουστικών δεν είναι μια απλή υπόθεση για εκείνες. Τα ακουστικά δεν τους επιτρέπουν να αντιλαμβάνονται αν κάποιος τους μιλάει και κινδυνεύουν ή αν τις ακολουθεί, γιατί με τα ακουστικά δεν θα κατάφερναν να ακούσουν τα βήματα του. Έτσι, η μουσική δεν έχει θέση στις διαδρομές τους ή ακόμα και όταν έχει γίνεται με πολύ διαφορετικό τρόπο. Σημαντικό είναι να σημειωθεί πως η συγκεκριμένη πρακτική χρησιμοποιείται τις βραδινές ώρες στους μη κεντρικούς δρόμους της πόλης.

Η Μαριάννα αναλύοντας τις πρακτικές που ακολουθεί η ίδια όταν βρίσκεται στο δημόσιο χώρο μόνη της, μεταξύ άλλων τόνισε ότι δεν χρησιμοποιεί τα ακουστικά της. Όταν φοράει ακουστικά, θεωρεί ότι στη περίπτωση που συμβεί κάτι, χωρίς αυτά θα κατάφερνε να το αντιληφθεί νωρίτερα. Έτσι, έχει επιλέξει να μην τα χρησιμοποιεί τουλάχιστον τις βραδινές ώρες.

Ακόμα όμως και αν επιλέξει να φορέσει τα ακουστικά της και να απολαύσει με κάποιο τρόπο τη διαδρομή της ώστε να ξεχαστεί από το άγχος και το φόβο που νιώθει, επιχειρεί να χρησιμοποιήσει μόνο το ένα ή και τα δυο με πολύ χαμηλά την ένταση της μουσικής. Η χαμηλή ένταση της μπορεί να διασφαλίσει ότι ακούει τι συμβαίνει γύρω της.

Την ίδια πρακτική ακολουθεί και η Αντωνία με τη διαφορά ότι εκείνη φοράει πάντα τα ακουστικά της όταν περπατάει στο δρόμο ανεξαρτήτως χρόνου και τόπου. Ωστόσο, επιχειρεί να έχει την ένταση της μουσικής χαμηλά για να ακούει τι συμβαίνει γύρω της. Ο λόγος που η Αντωνία ακούει μουσική με τη χρήση των ακουστικών της, είναι γιατί της αρέσει να ακούει κάτι όταν περπατάει και την κάνει να ξεχνιέται έτσι ώστε να γίνεται πιο ευχάριστη η διαδρομή.

Οι διαδρομές των συνομιλητριών μου έχουν χαρακτηριστεί από το αίσθημα του κινδύνου και της απειλής, γι' αυτό το λόγο επιδιώκουν να μιλάνε στο τηλέφωνο την ώρα που περπατάνε ή να στείλουν μήνυμα μόλις φτάσουν. Η μουσική θεωρείται ότι καταφέρνει να τις κάνει να ξεχαστούν από το συναίσθημα του φόβου όπως και η επικοινωνία με άλλους στο τηλέφωνο αλλά ταυτόχρονα κρύβει κινδύνους επειδή η προσοχή τους και οι αισθήσεις τους περιορίζονται. Η μόνη διαφορά αυτών των δυο είναι ότι στη περίπτωση που μιλάνε στο τηλέφωνο θα έχουν καταφέρει να ενημερώσουν κάποιον.

Ο φόβος στο μεταίχμιο του ιδιωτικού και του δημόσιου

Οι πρακτικές που ακολουθούνται από τις συνομιλήτριες μου δηλώνουν το συναίσθημα του φόβου που νιώθουν σε κάθε τους κίνηση στο δημόσιο χώρο. Όμως, οι πρακτικές του φόβου δεν περιορίζεται μόνο στο δημόσιο χώρο. Από τα δεδομένα που προκύπτουν καθημερινά στον Τύπο αλλά και σε αναρτήσεις περιστατικών έμφυλης βίας ή της ακραίας μορφής αυτής, τη γυναικοκτονία, φαίνεται ότι η βία δεν περιορίζεται σε χώρους, δεν διακρίνει ώρες της μέρας. Αντιθέτως, προκύπτει ότι οι βιαστές βρίσκονται εκτός του σπιτιού μας και οι γυναικοκτόνοι εντός αυτού.

Έτσι λοιπόν, δημιουργούνται πρακτικές οι οποίες επεκτείνονται και στο χώρο του σπιτιού. Οι συνομιλήτριες μου ακολουθούν μια σειρά από πρακτικές ακόμη και εκεί όπου θεωρείται πως διαθέτουν την ασφάλεια που δεν νιώθουν στους δημόσιους χώρους στους οποίους αναφέρθηκα παραπάνω. Οι πρακτικές αυτές ακολουθούνται και στα πιο απλά πράγματα, όπως είναι το όνομα που θα χρησιμοποιήσουν στο κουδούνι του σπιτιού τους ή το όνομα με το οποίο θα παραγγείλουν σε κάποια εφαρμογή παροχής φαγητού.

Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η Μαριάννα, οι γονείς της έχουν φροντίσει το κουδούνι της εισόδου της πολυκατοικίας να αναγράφει το όνομα της αλλά και το όνομα του πατέρα της. Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι αυτή η πρακτική βρίσκεται μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού. Ωστόσο, σκοπός αυτής της πρακτικής είναι να φαίνεται πως στο σπίτι δεν μένει μια γυναίκα μόνης της αλλά και ένας άντρας που πιθανότατα θα τη «προστατεύσει» αν κάποιος την ακολουθεί και καταφέρει να μπει στη πολυκατοικία.

Η Μαριάννα μιλώντας μου για τη συγκεκριμένη πρακτική μου ανέφερε το εξής: «Κανένας άντρας δεν σε σέβεται αν σε δει μόνη σου. Σου μιλάει χυδαία και κάνει χυδαίες κινήσεις μέχρι να δει ότι είσαι με κάποιον άλλον. Το πιο παράλογο απ' όλα είναι ότι ζητάνε συγγνώμη από τον άντρα που σε συνοδεύει και όχι από εσένα την ίδια».

Η Αντωνία είναι επίσης μια κοπέλα που δεν χρησιμοποιεί το όνομα της στο κουδούνι. Το όνομα που αναγράφεται είναι μόνο το επώνυμο ενός άντρα. Σκοπός αυτού είναι να αποπροσανατολίζει όποιον ξέρει την πολυκατοικία που μένει. Με αυτόν τον τρόπο φροντίζει να μην βρίσκει κανείς το όνομα της στα κουδούνια της εισόδου. Παράλληλα το όνομα της δεν αναφέρεται ούτε έξω από την πόρτα του σπιτιού της, το

κουδούνι εκεί δεν διαθέτει κανένα όνομα, ούτε καν αυτό της εισόδου. Το ίδιο συμβαίνει και στη περίπτωση της Μαριάννας, το όνομα στο κουδούνι στη πόρτα του ορόφου της είναι τελείως διαφορετικό από αυτό της εισόδου.

Πέρα από τη χρήση διαφορετικού ονόματος, η Μαριάννα χρησιμοποιεί επίσης και διαφορετικό όνομα στις παραγγελίες της για τη παροχή φαγητού. Προσπαθεί να κρύψει από οποιονδήποτε άγνωστο όσες περισσότερες πληροφορίες μπορεί για να νιώθει μεγαλύτερη ασφάλεια στο σπίτι της. Έτσι χρησιμοποιεί μόνο το ανδρικό όνομα που αναγράφεται στο κουδούνι της εισόδου, δηλαδή του μπαμπάς της, για να φαίνεται πως όταν ανοίγει τη πόρτα στον άγνωστο διανομέα, στο εσωτερικό του σπιτιού δεν είναι μόνης.

Η Αντωνία, μιλώντας για την επιστροφή στο σπίτι την είσοδο της πολυκατοικίας. Περιέγραψε την είσοδο της πολυκατοικίας της ως επικίνδυνη καθώς έχει μια στοά που οδηγεί στο παρκινγκ όπου εύκολα κάποιος θα μπορούσε να κρυφτεί. Γι' αυτό το λόγο αντιλαμβάνομαι ότι η είσοδος της πολυκατοικίας είναι η πιο τρομαχτική στιγμή στη διαδρομή της και αυτό γιατί αποτελεί μια αναγκαστική στάση, η οποία καθλώνει το άτομο. Η Αντωνία επιδιώκει να μείνει σε αυτή την ακινησία όσο λιγότερο γίνεται χρονικά και γι' αυτό το λόγο έχει έτοιμα τα κλειδιά της στο χέρι πριν φτάσει στην είσοδο. Σκοπός της είναι σε περίπτωση που κινδυνεύει, η είσοδος της στη πολυκατοικία να διαρκέσει μόνο λίγα δευτερόλεπτα.

Αφού η πόρτα της εισόδου ανοίξει η Αντωνία περιέγραψε τον τρόπο που μπαίνει μέσα στη πολυκατοικία. Συγκεκριμένα ανέφερε ότι «βάζω το κλειδί στη πόρτα, ανοίγω, κοιτάω πίσω μου, κοιτάω από εδώ, κοιτάω από εκεί και μπαίνω. Δεν μπαίνω ευθεία, μπαίνω με διαγώνιο για να γυρίσω τη πλάτη μου κατευθείαν στο εσωτερικό της πολυκατοικίας, να έχω οπτική επαφή με το έξω». Η πρακτική αυτή δηλώνει ξεκάθαρα ότι δεν υπάρχει ασφάλεια ακόμη και τη στιγμή που κοντεύεις να μπεις στο σπίτι σου, αντίθετα το συναίσθημα του φόβου εντείνεται γιατί μαζί με εσένα μπορεί να μπει μέσα και κάποιος άλλος.

Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι ακόμη και τη στιγμή που ξεκλειδώνει τη πόρτα της εισόδου της πολυκατοικίας το βλέμμα της δεν είναι στα κλειδιά ή στη πόρτα. Αντίθετα, παρατηρεί γύρω της μήπως κάποιος την ακολουθεί και της επιτεθεί την ώρα που ξεκλειδώνει τη πόρτα. Επιπλέον, δίνει μεγάλη βαρύτητα και στο τρόπο που κινείται στο δρόμο αλλά και στην είσοδο της πολυκατοικίας. Μόλις η πόρτα της εισόδου της

πολυκατοικίας ανοίξει επιμένει να έχει το βλέμμα της προς τα πίσω με αποτέλεσμα η είσοδο της στον εσωτερικό χώρο της πολυκατοικίας να γίνεται με την πλάτη, γιατί ακόμη και αν η πόρτα ανοίξει δεν εγγυάται κανείς ότι δεν θα μπει κάποιος άγνωστος μαζί της μέσα. Έτσι, για να αποφύγει την είσοδο κάποιου ανεπιθύμητου κλείνει την πόρτα η ίδια και δεν την αφήνει να κλείσει μόνη της για να είναι σίγουρη.

Η Μαριάννα μιλώντας για τις πρακτικές που ακολουθεί ανέφερε και μια ακόμη που σχετίζεται με το ασανσέρ της πολυκατοικίας. Αφηγήθηκε ένα περιστατικό μια φίλης της, την οποία ακολουθούσε κάποιος άγνωστος. Αφού η φίλης της μπήκε στη πολυκατοικία και χρησιμοποίησε το ασανσέρ για να πάει στον όροφο της, ο συγκεκριμένος άγνωστος άνδρας είδε από το ασανσέρ τον όρο που μένει και βρέθηκε έξω από τη πόρτα του σπιτιού της. Λόγω αυτού του περιστατικού η Μαριάννα έχει σταματήσει να χρησιμοποιηθεί το ασανσέρ της πολυκατοικίας. Επιλέγει να χρησιμοποιεί τις σκάλες και στη περίπτωση που το χρειαστεί φροντίζει μόλις φτάσει στον όροφο της να το «στείλει» σε άλλον όροφο της πολυκατοικίας.

Σε συζητήσεις που έχω βρεθεί ως φοιτήτρια σε ξένη πόλη με άλλες φοιτήτριες που μένουν επίσης μόνες τους, έχω παρατηρήσει ότι δεν χρησιμοποιούν τα ονόματα τους στο κουδούνι της εισόδου της πολυκατοικίας, αλλά ούτε και του ορόφου. Ταυτόχρονα, η είσοδος τους στο σπίτι έχει διαμορφωθεί εντελώς διαφορετικά, εντάσσουν πρακτικές όπως οι παραπάνω οι οποίες διαμορφώνουν την ασφαλή είσοδό τους στο στη πολυκατοικία. Επικρατεί αρκετά έντονα το συν-αίσθημα του φόβου της παραβίασης της ιδιωτικότητας από κάποιον ανεπιθύμητο και πιθανότατα επικίνδυνου. Έτσι οι πρακτικές δεν παύουν να υπάρχουν ακόμη και στο μεταίχμιο του ιδιωτικού και του δημόσιου.

Εικόνα 1: Φωτογραφία από τη Διαδήλωση έξω από την εκδήλωση των χριστιανικών σωματείων στο caravel. Πηγή: Τατιάνα Μπόλαρη/ Eurokinissi

Οι θηλυκότητες, έχοντας έρθει πλέον αντιμέτωπες με μια σειρά από γυναικοκτονίες και τη βιαιότητα που δέχονται από τους άνδρες, έχουν ακόμη να αντιμετωπίσουν την ελληνική δικαιοσύνη. Μια σειρά από υποθέσεις, όπως βιασμούς, παρενοχλήσεις, ξυλοδαρμό και γυναικοκτονίες, έχουν καταλήξει στη δικαιοσύνη για να καταδικαστούν όπως αρμόζει σε τέτοιες πράξεις. Ωστόσο, η ελληνική δικαιοσύνη δεν αντιμετωπίζει πάντα αυτές τις πράξεις όπως τους αρμόζει καταλήγοντας έτσι να δίνει ελαφρυντικά στους κακοποιητές, με αποτέλεσμα να αφήνονται ελεύθεροι και να μην φυλακίζονται.

Ενδεικτικά, ο συνδικαλιστής της ελληνικής αστυνομίας, Σ. Μπαλάσκας, φαίνεται να επιδιώκει μια πολιτική προστασίας προς τους κακοποιητές με αποτέλεσμα η πράξη τους να μην καταδικάζεται. Συγκεκριμένα, ο Σ. Μπαλάσκας, σε μια από τις συνεντεύξεις του στο κανάλι του mega, αναφερόμενος στην υπόθεση του γυναικοκτόνου πιλότου, τόνισε το εξής: «δείχνει ότι είναι βλάκας διότι εκείνη τη στιγμή που σκότωσε τη γυναίκα του, αν είναι ατυχές γεγονός, μέσα στο θυμό του και ότι τα έχασε και τρελάθηκε εάν έπαιρνε τηλέφωνο την αστυνομία δεν θα πήγαινε ούτε τέσσερα χρόνια φυλακή. Τώρα θα σαπίσει μέσα στη φυλακή».

Με βάση το παραπάνω φαίνεται ότι η ελληνική δικαιοσύνη δίνει αρκετά ελαφρυντικά στους γυναικοκτόνους αλλά και τους κακοποιητές των γυναικών μόνο εάν ομολογήσουν ότι εκείνη τη στιγμή «δεν λειτουργούσαν εκείνοι, αλλά ήταν εκτός ελέγχου». Το αποτέλεσμα αυτών των ανακοινώσεων, και η μη απόδοση της δικαιοσύνης οδηγούν μια μεγάλη μερίδα των γυναικών και των φεμινιστικών συλλογικοτήτων να προσπαθούν να διεκδικήσουν το αυτονόητο, δηλαδή την φυλάκιση των κακοποιητών και των γυναικοκτόνων τους.

Το συναίσθημα που χαρακτηρίζει αυτές τις συλλογικότητες είναι αυτό της στ-Οργής. Η πολιτική της στ-οργής αποτελεί έναν νέο εισαγόμενο όρο από τα κάτω, η οποία δηλώνει δυο διαφορετικά συναισθήματα τα οποία αισθάνονται οι γυναίκες των φεμινιστικών συλλογικοτήτων, και όσες δεν ανήκουν σε αυτές τις συλλογικότητες, για την κατάσταση την οποία αντιμετωπίζουν.

Πιο αναλυτικά, με τη χρήση του συνθήματος «είμαστε γεμάτα στ-Οργή», δηλώνεται η θέση που παίρνουν οι συλλογικότητες σε κάθε γυναικοκτονία ή άλλη μορφή βίας που γίνεται εις βάρος των γυναικών ή των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Το συγκεκριμένο σύνθημα αναγράφεται συχνά σε χαρτόνια πλακάτ για τέτοια αδικήματα. Ως συναίσθημα η στ-οργή περιλαμβάνει, πρώτον τη στοργή απέναντι στα θύματα και τις οικογένειες τους και δεύτερον το συναίσθημα της οργής για τον θάνατο ή την κακοποίηση που δέχονται τα άτομα.

Οι συνομιλήτριες μου αναφερόμενες στο ζήτημα της έμφυλης βίας στην κοινωνία μιλούσαν με θυμό, με οργή, απογοήτευση και φόβο. Συγκεκριμένα, η Μαριάννα ανέφερε ότι *«ε θυμό πρώτα απ όλα απογοήτευση ότι άλλη μια ακόμα κοπέλα γυναίκα έτσι λόγω της πατριαρχίας, επειδή θεώρησε κάποιος άντρας στο περίγυρο της ότι της αξίζει να πεθάνει ότι δεν έχουμε δικαιώματα ότι ό,τι και να κάνουμε στη τελική δεν έχει νόημα, γιατί πάντα κάπως θα φταίμε και πάντα θα είμαστε δολοφονημένες και αυτό ότι δεν υπάρχει δηλαδή θα φωνάζει ο κόσμος για το δίκιο μας η δικαιοσύνη και η πολιτεία δεν θα κάνει τίποτα και θα είναι μια ακόμα δική»*.

Ακόμη και σε αυτή τη περίπτωση το συν-αίσθημα του φόβου υπάρχει αλλά ταυτόχρονα περιπλέκεται με το συναίσθημα της στ-οργής. Οι συνομιλήτριές μου συγκεκριμένα ανέφεραν ότι παρ' όλο που υπάρχει το συναίσθημα του φόβου, ταυτόχρονα αισθάνονται οργή για όλα αυτά που είναι αναγκασμένες να κάνουν καθημερινά για να προστατευτούν αλλά και για κάθε θύμα της έμφυλης βίας.

Ο φόβος καταφέρνει να ευθυγραμμίσει τα σώματα των γυναικών, δηλαδή δημιουργεί μια συνθήκη όπου οι γυναίκες αναδύονται ως ένα συλλογικό σώμα απέναντι σε ένα κοινό αντικείμενο φόβου, τους άντρες. Ο φόβος λοιπόν δημιουργεί την ευθυγράμμιση, δηλαδή τα όρια και την απόσταση ανάμεσα στα σώματα των γυναικών και των ανδρών. Αυτά τα όρια φαίνεται ότι βασίζονται στα επιφανή χαρακτηριστικά, δηλαδή στο φαίνεσαι - στα βιολογικά χαρακτηριστικά.

Το συναίσθημα της στ- οργής γίνεται αισθητό και στις πρακτικές που ακολουθούν οι συνομιλήτριες μου. Μέσα από την απαρίθμηση των πρακτικών, υπάρχει και αυτή της φροντίδας και της προστασίας γυναικών που υπάρχουν στον ίδιο χώρο με εκείνες. Παρατηρούν τη συμπεριφορά των γυναικών απέναντι στους άνδρες όταν βρίσκονται σε κάποιο μπαρ, για να καταλάβουν εάν αισθάνονται καλά και αν χρειάζονται κάποια βοήθεια.

Η φροντίδα ωστόσο δεν σταματά στο μπαρ ή σε κάποια καφετέρια. Όταν πλέον πρέπει να πάρουν το δρόμο της επιστροφής, οι συνομιλήτριές μου επιδιώκουν να προστατεύσουν κάθε γυναίκα που περπατάει μόνη της στο δρόμο. Έτσι λοιπόν, χωρίς να τη πλησιάσουν παρατηρούν από μακριά μήπως χρειαστεί κάποια βοήθεια. +

Οι συνομιλήτριες μου, μου δίνουν να καταλάβω ότι μέσα από την έκθεση της έμφυλης βίας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, έχουν δημιουργήσει κοινότητες φροντίδας. Αυτές οι κοινότητες φροντίδας φαίνεται ότι ενεργοποιούνται όταν βρίσκονται στο δημόσιο χώρο και αποσκοπούν στη προστασία και τη φροντίδα των γυναικών όταν το χρειαστούν από το αντικείμενο του φόβου.

Από αυτό προκύπτει ότι η φροντίδα δεν αποτελεί ένα ζήτημα που αφορά μόνο τα άτομα που βρίσκονται στο στενό οικογενειακό ή φιλικό κύκλο, αλλά και τα άτομα που κινούμαστε και συνυπάρχουμε στα ίδια κοινωνικά δίκτυα. Φαίνεται πως μέσα στην κοινότητα υπάρχουν ορισμένες αμοιβαίες υποστηρίξεις στο ζήτημα της φροντίδας αφού ο ένας παρατηρεί και βοηθάει τον άλλον (Chatzidakis, κ.ά.,2022).

Ωστόσο, σε συνδυασμό με το συναίσθημα του φόβου πολλές φορές η φροντίδα του Άλλου παραμερίζεται ή περιορίζεται. Συγκεκριμένα, η Μαριάννα ανέφερε ένα περιστατικό, βρισκόταν στη στάση του αστικού το μεσημέρι σε έναν κεντρικό δρόμο του Βόλου όταν ένα άτομο νεαρής ηλικίας την παρενόχληση. Στη στάση βρισκόταν μια ακόμη κοπέλα, η οποία μπροστά σε αυτό το περιστατικό έμεινε αμέτοχη, δεν αντέδρασε

και κοιτούσε με φόβο. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ξανά αναφερθώ στη δύναμη που έχει ο φόβος. Αυτή η δύναμη είναι να κινητοποιεί ή να αδρανοποιεί τα σώματα.

Κάπου εδώ θα ήθελα να αναφέρω ότι το συναίσθημα της φροντίδας δεν υπάρχει μόνο μεταξύ των γυναικών. Υπάρχει και από άντρες απέναντι στις γυναίκες. Συγκεκριμένα, υπάρχει από άνδρες οι οποίοι ασχολούνται με τις φεμινιστικές συλλογικότητες ή με σπουδές φύλου ή είναι κοινωνικά ευαισθητοποιημένα στα ζητήματα έμφυλης βίας.

Μιλώντας με τον Δημήτρη για τις πρακτικές που ακολουθεί εκείνος όταν βρίσκεται στο δημόσιο χώρο και αν αυτές έχουν διαφοροποιηθεί, ανέφερε το εξής: *«από τότε που έχει συζητηθεί τόσο πολύ εγώ όταν γυρνάω το βράδυ στο δρόμο και μπορεί να προσέξω μια κοπέλα που είναι μόνη της προσπαθώ να μην πηγαίνω πίσω της να αλλάξω πεζοδρόμιο, να μην τη τρομάξω η οτιδήποτε ή άμα τύχει να δω κάποιο σκηνικό ανάμεσα σε ένα ζευγάρι έναν διαπληκτισμό μέσα στο δρόμο συνήθως θα περιμένω να δω ότι όλα θα κυλήσουν ομαλά και δεν θα υπάρχει κάποιο ευτράπελο».*

Με βάση το παραπάνω απόσπασμα, μπορούμε να διακρίνουμε λοιπόν πως η έκθεση της έμφυλης βίας δεν είναι ένα θέμα το οποίο έχει οδηγήσει στη διαφοροποίηση των πρακτικών της καθημερινότητας μόνο των γυναικών και πιο συγκεκριμένα των συνομιλητριών μου αλλά και των συνομιλητών μου. Η λάθος ανάγνωση του Άλλου έχει οδηγήσει στη γενίκευση ότι όλοι οι άνδρες είναι ύποπτοι και επικίνδυνοι. Αντίθετα από τα παραπάνω φαίνεται ότι μια μερίδα ανδρών, όπως ο Χρήστος και ο Δημήτρης, επιχειρούν να φροντίσουν τις γυναίκες, ώστε να νιώθουν ασφαλείς.

Το συν-αίσθημα του φόβου και αυτό της στ-οργής είναι ίσως δυο συναισθήματα τα οποία κατορθώνουν να ευθυγραμμίσουν τα σώματα των γυναικών απέναντι σε εκείνα των ανδρών. Ωστόσο, όπως είδαμε παραπάνω οι συνομιλητές μου δεν είναι απέναντι από τις γυναίκες. Κάποιοι άνδρες μέσα από την εμπειρία και την συν-αίσθηση του φόβου των γυναικών ωθούνται στην προσέγγιση των γυναικών καταπατώντας τα όρια που έχουν τεθεί λόγω της ευθυγράμμισης.

Με λίγα λόγια, κατορθώνουν να ευθυγραμμίσουν τα σώματα τους με εκείνα των γυναικών και να εναντιωθούν σε εκείνους που έχουν σκοπό να τις βλάψουν. Λειτουργούν ενισχύοντας τη προστασία τους με τη χρήση του τηλεφώνου ή όταν τις επιστρέφουν στο σπίτι για να είναι σίγουροι ότι είναι ασφαλής. Το συν-αίσθημα του φόβου αποτελεί για τις γυναίκες μια συναισθηματική πολιτική που τις οδηγεί με έναν

τρόπο να αντιλαμβάνονται συνεχώς πως η ζωή τους βρίσκεται σε κίνδυνο. (Ahmed, 2018)

Με βάση τα παραπάνω προκύπτει ότι το συν-αίσθημα του φόβου κρύβει μέσα του πολλαπλές πτυχές και δεν είναι μόνο ένα απλό συναίσθημα για κάτι που μας φοβίζει. Η πολιτική της στ-οργής είναι μια πολιτική η οποία κατορθώνει με κάποιο τρόπο να ευθυγραμμίσει τα σώματα των γυναικών απέναντι στα έτερα άλλα. Αυτή η ευθυγράμμιση δίνει τη δυνατότητα της προστασίας και της στ-οργής μεταξύ των γυναικών. Για το συναίσθημα του φόβου και της στ-οργής έχουν γραφτεί ακόμη και τραγούδια τα οποία περιγράφουν τα βιώματα των γυναικών και τη σχέση που έχουν δημιουργήσει μεταξύ τους για να αντιμετωπίσουν την καθημερινότητα την οποία βιώνουν.

Το τραγούδι στο οποίο αναφέρομαι ονομάζεται «Τραγουδάμε δίχως φόβο» και αναφέρεται στην έμφυλη βία, στις πρακτικές, στο συναίσθημα του φόβου αλλά και της στ-οργής. Κάποιοι στοίχοι είναι οι εξής: «Μας φύτεψαν φόβο, μα φυτρώσαν φτερά...Όλες απαντάμε, αν αγγίξεις μία... Για όλα τα χέρια που σφίγγουν κλειδιά, Γινόμαστε όλες μαζί μια γροθιά!»⁵. Την Ημέρα της γυναίκας, οι γυναίκες της Ανοιχτής Ορχήστρας τραγούδησαν το συγκεκριμένο τραγούδι με σκοπό να εναντιωθούν σε κάθε μορφή έμφυλης βίας.

Φαίνεται ότι έχει δημιουργηθεί ένα ιδιαίτερο κλίμα συμπαράστασης και φροντίδας μεταξύ των γυναικών. Το τραγούδι, οι διαδηλώσεις για την έμφυλη βία αλλά και η έντονη κριτική που ασκούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποδεικνύει την βία που δέχονται καθημερινά μετατρέποντας τα σώματα τους σε ευάλωτα. Το συναίσθημα του φόβου και της στ-οργής είναι πιθανότατα αλληλένδετα καθώς ο φόβος που νιώθουν οδηγεί στη στοργή που αισθάνονται η μια για την άλλη και την οργή για τη βία και τις δολοφονημένες.

---

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=zGUWCqJ2rLg>

Επίλογος

Το συν-αίσθημα του φόβου τουλάχιστον για εμένα αποτελεί ένα αίσθημα το οποίο με επηρεάζει ιδιαίτερα. Η Μαριάννα μιλώντας για αυτό το συναίσθημα είπε ότι «δεν θα σταματήσω να ζω, να ντύνομαι όπως θέλω και να κάνω ότι θέλω επειδή εκείνοι (οι άντρες) το αποφάσισαν». Μήπως όμως επιτρέπουμε εμείς οι ίδιες μέσα από τις πρακτικές και τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τη καθημερινότητα να δώσουμε περισσότερο χώρο ανάπτυξης του συναισθήματος του φόβου;

Οι πρακτικές που ακολουθώ εγώ αλλά και οι συνομιλήτριες μου κατορθώνουν με έναν τρόπο να εντείνουν το συναίσθημα του φόβου. Προκαλούν σύγχυση στο άτομο γιατί συνεχώς σκέφτεται μια κατάσταση που δεν έχει θέση στο παρόν που βιώνει αλλά πιθανότατα να πραγματοποιηθεί στο μέλλον, ή και ποτέ. Αποτέλεσμα αυτού είναι το άτομο να αναζητά διαρκώς τρόπους διαφυγής και να τραυματίζεται χωρίς να έχει έρθει σε επαφή με το αντικείμενο του φόβου.

Επιπλέον, μέσω της αναπαραγωγής της έμφυλης βίας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, κατορθώνουμε να βασιστούμε σε αναπαραστάσεις οι οποίες αναπαράγονται και να συνδέουμε χώρους όπως το πάρκο, τη πλατεία, τα στενά της πόλης ή τα μπαρ με περιστατικά βίας. Ακόμη, με βάση τις αναπαραστάσεις που αναπαράγονται, διαμορφώνουμε και μια εικόνα για το προφίλ του υποκειμένου του φόβου με βάση τα βιολογικά επιφανή του χαρακτηριστικά, αλλά και τα στερεότυπα.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφέρω ότι με τη προβολή της έμφυλης βίας, τις γυναικοκτονίες που αυξάνονται σε αριθμό συνεχώς και το συναίσθημα του φόβου να εντείνεται θεωρώ ότι η πολιτική της στ-οργής είναι κάτι ιδιαίτερα σημαντικό. Η πολιτική της στ-οργής δηλώνει αυτό που νιώθουν οι συνομιλήτριες μου ακριβώς σε συνδυασμό με το συναίσθημα του φόβου. Η οργή αποτυπώνεται στα λόγια των συνομιλητριών μου και των συνομιλητών μου και βασίζεται στη βίαιη καθημερινότητα που έρχονται αντιμέτωπες. Τέλος, η στοργή αποτυπώνεται μέσα από τις πρακτικές που ακολουθούν όταν περπατούν με κάποια άλλη γυναίκα στο δρόμο.

Κλείνοντας, θα ήθελα να τονίσω τη σημαντικότητα που έχει η αντιμετώπιση της έμφυλης βίας και η πρόληψη της. Οι γυναίκες που δέχονται βία από συζύγους, συντρόφους ή από κάποιο άλλο μέλος του κύκλου τους είναι σημαντικό να

αντιμετωπίζεται με σοβαρότητα όταν καταγγέλλουν το γεγονός και να προστατεύονται από τη νομοθεσία του κράτους. Είναι σημαντικό κάθε γυναίκα να μπορεί να γυρνάει με ασφάλεια στο σπίτι της και να είναι ασφαλής και μέσα σε αυτό. Προτιμάμε να είμαστε ελεύθερες όταν γυρνάμε σπίτι και όχι γενναίες.

Βιβλιογραφία

- Ahmed, S. (2018). Συν-αισθηματικές οικονομίες. Στο Ε. Αβραμοπούλου (Επιμ.), *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό: Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο* (σ. 141-161). Αθήνα: νήσος.
- Ahmed, S. (2014). *The Cultural Politics of Emotion* (σ. 62-81). Ανακτήθηκε από: <http://pratiquesdhospitalite.com/wp-content/uploads/2019/03/245435211-sara-ahmed-the-cultural-politics-of-emotion.pdf>
- Barker, C. & Jane, E.A, (2022). *Πολιτισμικές σπουδές: Θεωρία και πρακτική* (Κ. Ιορδανόγλου, Μετ.). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις TZIOΛΑ.
- Chatzidakis A., Jamie H., Littker J., Rottenberg C., Segal L. (2022). *Το μανιφέστο της φροντίδας: Η πολιτική της αλληλεγγύης* (Χ. Συμυρνιώτη, Μετ.). Θεσσαλονίκη: ΡΟΠΗ.
- Donovan O. Schaefer (2016, February 15). It's not what you think: affect theory and power take to the stage. *Duke University Press*. Ανακτήθηκε από <https://dukeupress.wordpress.com/2016/02/15/its-not-what-you-think-affect-theory-and-power-take-to-the-stage/>
- Αβδελά, Ε. (2022). «Διά λόγους τιμής»: Βία, συναισθήματα και αξίες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Αθήνα: εκδόσεις Νεφέλη.
- Αβραμοπούλου, Ε. (2018). Συν-αισθηματικές οικονομίες. Στο Ε. Αβραμοπούλου (Επιμ.), *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό: Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο* (σ.11-19). Αθήνα: νήσος.
- Αρτινοπούλου, Β. (1995). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του βιασμού στον Τύπο: Τα προλεγόμενα μιας έρευνας. *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, (τεύχος 11-16) 285-306. Ανακτήθηκε από: <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:10011>
- Γκόννη- Καραμπότσου, Α. (2020). *Γυναικοκτονία: Μια συγκριτική εξέταση σε διεθνές, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο* (Μεταπτυχιακή Εργασία). Ανακτήθηκε από <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2935522/theFile>
- Διαλέτη, Μ. (2021). Το περπάτημα είναι φεμινιστική κατάκτηση. *Lifo*. Ανακτήθηκε από <https://ampa.lifo.gr/%ce%b1%cf%84%ce%b1%ce%be%ce%b9%ce%bd%cf%8c%ce%bc%ce%b7%cf%84%ce%b1/78859/>
- Καραστάθη, Α. (2018, Φεβρουάριος 9). Η ατμοσφαιρικότητα της βίας υπό συνθήκες συνυφασμένων κρίσεων. *Academia*. Ανακτήθηκε από https://www.academia.edu/35906055/%CE%97_%CE%B1%CF%84%CE%BC%CE%BF%CF%83%CF%86%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B2%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CF%85%CF%80%CF%8C_%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B5%CF%82_%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%85%CF%86%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%

Καψαμπέλη, Σ. (2019). *Έμφυλες εξοντώσεις στο όνομα της αγάπης, της ατυχίας και της τρέλας: Η γυναικοκτονία ως σύγχρονη τραγωδία μέσα από την ανάλυση δημοσιογραφικού λόγου*. (Διπλωματική Εργασία). Ανακτήθηκε από <https://femicide.gr/vivliografia/>

Κώνστα, Ε. (2021, Ιούλιος 2). Γιατί γυναικοκτονία και όχι ανθρωποκτονία; *Ένωση δικαστών και εισαγγελέων*. Ανακτήθηκε από <https://ende.gr/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%8C%CF%87%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BA/>

Ναβάρο, Γ. (2018). Συν-αισθηματικοί χώροι, μελαγχολικά αντικείμενα: Η ερείπωση και η παραγωγή της ανθρωπολογικής γνώσης. Στο Ε. Αβραμοπούλου (Επιμ), *Το συν-αίσθημα στο πολιτικό: Υποκειμενικότητες, εξουσίες και ανισότητες στο σύγχρονο κόσμο* (σ.169-203). Αθήνα: νήσος

Παπαταξιάρχης, Ε. (1997). Το φύλο στην ανθρωπολογία (και την ιστοριογραφία): ορισμένες γνωστικές και μεθοδολογικές προεκτάσεις. *Μνήμων*, 19, 201-210. <https://doi.org/10.12681/mnimon.296>